

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

POSTGRAU EN ECONOMIA SOCIAL I SOLIDÀRIA

TREBALL FINAL

Com mitigar les desigualtats dels usos del temps per la sostenibilitat de la vida a través de la moneda social i la facilitació a partir de l'experiència de les comunitats d'habitatge.

Júlia Alsinet Caballeria

Curs acadèmic 2019/2020

Data de presentació de la memòria:

07/2020

TUTOR/A DEL TREBALL: Eudald Griera Llonch

Resum/Abstract

Català

Hi ha divisió sexual del treball també dins les comunitats d'habitatge i per tant, la principal font de conflictes rau en la sostenibilitat de la vida, el treball reproductiu i de cures. Cal posar fil a l'agulla ja que les darreres crisis econòmiques ens estan demostrant que, lluny d'equilibrar usos del temps entre sexes, s'ha intensificat el treball de les dones, ja que destinen més temps al treball productiu com reproductiu i de cures.

Eines com la facilitació ens permeten generar el camp de confiança adient per detectar les necessitats de la comunitat per tal de plantejar propostes concretes per mitigar aquestes desigualtats. En les presents pàgines es desenvolupa una eina metodològica a través de la implementació d'una moneda social, per tal de treballar els conflictes generats per la divisió sexual dels treballs destinats a la sostenibilitat de la vida.

La idea parteix de treballar amb comunitats d'habitatge però l'eina es veu més enllà de l'arquitectura dura de la llar, s'exten per les diverses arquitectures de les cures. Per tal, d'arribar a construir aquesta proposta, s'ha fet una recerca entorn al que s'ha escrit sobre la crisi i el gènere, usos del temps, sobre economia feminista, sobre tècniques de facilitació de grups i d'economia social i solidària, tant a nivell acadèmic com per part dels agents clau implicats. S'han realitzat entrevistes obertes d'habitants de tres projectes d'habitatge comunitari amb característiques diverses. També s'ha utilitzat aquest mètode per treure informació del funcionament d'una moneda social. I finalment s'ha fet una anàlisi empírica de dades de l'INE, l'Idescat i diversos articles relacionats.

El resultat ha adoptat el format de joc de taula amb un triple objectiu; el primer, extreure dades per tal de realitzar una diagnosi detallada en espais de convivència més diversos que els oficials. El segon, apropar conceptes i formar a través d'una eina divulgativa. I el tercer, acompanyar comunitats a treballar a través de la facilitació de grups la implantació d'aquesta moneda social complementària els usos del temps dedicats a la sostenibilitat de la vida.

Castellano

Hay división sexual del trabajo también dentro de las comunidades de vivienda y por tanto, la principal fuente de conflictos radica en la sostenibilidad de la vida, el trabajo reproductivo y de cuidados. Hay que poner manos a la obra ya que las últimas crisis económicas nos están demostrando que, lejos de equilibrar usos del tiempo entre sexos, se ha intensificado el trabajo de las mujeres, ya que destinan más tiempo al trabajo productivo como reproductivo y de cuidados.

Herramientas como la facilitación nos permiten generar el campo de confianza adecuado para detectar las necesidades de la comunidad con el fin de plantear propuestas concretas para mitigar estas desigualdades. En las presentes páginas se desarrolla una herramienta metodológica a través de la implementación de una moneda social, a fin de trabajar los conflictos generados por la división sexual de los trabajos destinados a la sostenibilidad de la vida.

La idea parte de trabajar con comunidades de vivienda pero la herramienta se ve más allá de la arquitectura dura del hogar, se extiende por las diversas arquitecturas de los cuidados. Para llegar a construir esta propuesta, se ha hecho una investigación en torno a lo que se ha escrito sobre la crisis y el género, usos del tiempo, sobre economía feminista, sobre técnicas de facilitación de grupos y de economía social y solidaria, tanto a nivel académico como por parte de los agentes clave implicados. Se han realizado entrevistas abiertas de habitantes de tres proyectos de vivienda comunitaria con características diversas. También se ha utilizado este método para sacar información del

funcionamiento de una moneda social. Y finalmente se ha hecho un análisis empírico de datos del INE, el Idescat y diversos artículos relacionados.

El resultado ha adoptado el formato de juego de mesa con un triple objetivo; el primero, extraer datos para realizar un diagnóstico detallado en espacios de convivencia más diversos que los oficiales. El segundo, acercar conceptos y formar a través de una herramienta divulgativa. Y el tercero, acompañar comunidades a trabajar a través de la facilitación de grupos y la implantación de esta moneda social complementaria los usos del tiempo dedicados a la sostenibilidad de la vida.

English

There is also a sexual division of labor within housing communities and therefore the main source of conflict lies in the sustainability of life, reproductive and care work. We need to put the finishing touches as the latest economic crises are showing us that, far from balancing the use of time between the sexes, women's work has intensified, as they devote more time to productive and reproductive work.

Tools such as facilitation allow us to generate the appropriate field of trust to detect the needs of the community in order to make concrete proposals to mitigate these inequalities. In these pages, a methodological tool is developed through the implementation of a social currency, in order to work on the conflicts generated by the sexual division of work aimed at the sustainability of life.

The idea is to work with housing communities but the tool is seen beyond the hard architecture of the home, they extend to the various architectures of care. In order to build this proposal, research has been done on what has been written about the crisis and gender, uses of time, feminist economics, group facilitation techniques and social economy. and solidarity, both academically and by the key agents involved. Open interviews were conducted with residents of three community housing projects with diverse characteristics. This method has also been used to extract information about the operation of a social currency. And finally, an empirical analysis of data from the INE, Idescat and various related articles has been made.

The result has adopted the board game format with a triple goal; extract data in order to make a detailed diagnosis in coexistence spaces more diverse than the official ones, approach concepts and form through an informative tool and accompany communities to work through the facilitation of groups and the implantation of this social currency complementary uses of time dedicated to the sustainability of life.

Quin regal de temps!

Agraeixo especialment l'amor amb que m'han ajudat a resoldre dubtes la Georgina Monge i la Teresa Tiburcio, la sabiduria, la paciència i els somriures del Francisco Gaitan, la Sara Dàvila, la Julia Tabernero, l'Essa Jaguraga, el Victor Ponce, l'Ariadna Tremoleda i el Sergi Caballero, i les cures, el suport i els 60m2 que hem compartit amb la Rosa Maria Alsinet i el Biel Alsinet.

ÍNDIX

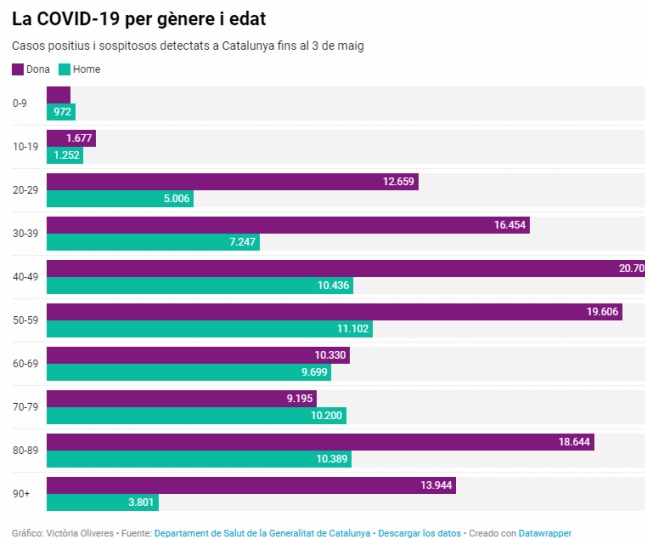
1. Introducció	5
2. Marc teòric	6
2.1 Conceptes operatius.....	6
2.2 Enfocament teòric adoptat.....	7
2.3 Objectius específics/hipòtesis.....	10
3. Metodologia	10
3.1 Presentació del mètode utilitzat.....	11
4. Anàlisi de la informació.....	11
4.1 El treball reproductiu i de cures; principal generador de conflictes dins de les comunitats d'habitatge.....	11
4.2 Radiografia social dels usos del temps i extracció de variables.....	15
5. Construcció de la proposta.....	22
5.1 Coneixent la comunitat.....	23
5.1.1 Cercle de somnis (treballar la missió del grup).....	23
5.1.2 Bola de neu (treball dels valors grupals).....	24
5.1.3 Formació i detecció de punts de conflicte.....	24
5.1.4 Formulari descripció de cada membre.....	25
5.2 Laboratori del temps.....	26
5.3 Posada en marxa d'una moneda social complementària (MSC).....	29
5.3.1 Funció.....	30
5.3.2 Unitat de compte.....	30
5.3.3 Llindar de sostenibilitat comunitari.....	30
5.3.4 Contribució a la comunitat.....	32
5.3.5 Quantitat inicial de MSC.....	33
5.3.6 Mercat de preus.....	33
5.3.7 Oxidació.....	33
5.3.8 Fires periòdiques d'idees.....	34
5.3.9 Fallida.....	34
5.4 Cap a una xarxa de cures.....	35
6. Limitacions del treball realitzat. Possibles línies futures de recerca.....	35
7. Bibliografia	36

1. Introducció

Sens dubte el temps és una de les dimensions clau de l'organització de la vida humana. Com assenyala María Ángeles Durán (Durán, 1986), la seva importància rau en que "davant de la immensitat del temps possible, el temps humà és parcial, acotat".

Però el temps no només és limitat i escàs, i d'important valor, sinó que a més és construït. Com comprovarem, la construcció personal del temps varia en funció de la posició que ocupi el subjecte en l'estructura de la comunitat i de la societat, i aquesta ocupació diferent del temps generarà diferents conseqüències en les diferents esferes de la vida: personal, comunitària i laboral.

I donat que aquest treball fou realitzat en ple confinament per la pandèmia mundial del còvid-19 les conseqüències més directes i actuals d'aquesta ocupació diferent del temps les veiem reflectides en els casos de còvid-19, on les dades apunten una major taxa de contagis en les dones. Per un sistema immunitari diferent al dels homes, no. Perquè el percentatge més alt de persones que destinen al seu temps a estar a la primera línia del còvid-19 són dones. Tal com explica Matxalen Legarreta a La Directa (Legarreta, 2020), en l'àmbit de la sanitat ha sigut més evident, però també en les residències o en el treball de la llar, on les dones mantenen un contacte més directe amb les persones.

P.e. Figura 1. Gràfic afectació de la còvid-19 per gènere i edat. Font Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, extret del setmenari LaDirecta.

“Aquesta crisi sanitària posa en evidència la importància dels treballs de les cures i sostenibilitat de la vida”, explica Castro (Castro,2020) també a La Directa. I afegeix: “S’evidencien les condicions d’extrema precarietat i vulnerabilitat social i econòmica de qui realitzen aquests treballs, de manera remunerada, no remunerada o de manera estandarditzada, com els serveis socio-sanitaris”. L’ús del temps destinat al treball reproductiu i de cures ha emergit amb força durant el confinament i s’ha evidenciat la invisibilitat d’aquest. Podem parlar ja d’una doble bretxa de gènere: en el nivell d’exposició al virus i en la càrrega dels treballs destinats a la sostenibilitat de la vida. Georgina Monge (Monge, 2012) ja parlava d’aquest augment de la bretxa quan analitzava les conseqüències de l’anterior crisi i alertava de la greu situació en què es veurien exposades les dones si no es prenién mesures urgents. Ara tornem a parlar d’una situació similar i per això, em sembla de vital importància

que proposem eines per treballar i combatre aquestes desigualtats també desde l'economia social i solidària (ESS).

Certament els models de convivència comunitària a l'ESS sembla que s'estan centrant en les propostes d'habitatge cooperatiu en cessió d'ús, tanmateix, tot i que el present treball parteix de l'anàlisi de tres projectes d'habitatge comunitari i que, per tant, l'eina proposada voldria ser un petit gra de sorra més per enfortir aquests projectes, m'emociono pensant que podria anar més enllà. Tal i com consideren Irati Mogollón García i Ana Fernández Cubero, hi ha tantes opcions d'habitatge col·laboratiu com idees se'ns puguin passar pel cap i que el realment important és que les cures surtin dels racons domèstics on han estat sempre amagades i esdevinguin visibles a tots els espais comuns i públics. "Creemos que la infraestructura dura puede ayudarnos a facilitar los procesos comunitarios, en lugar de entorpecerlos, siempre y cuando le otorgue la centralidad a lo que realmente importa: el cuidado de las personas" (Mogollón i Fernández, 2015) per això, jo també en aquest treball, faig l'aposta conscient de parlar d'arquitectures de les cures o arquitectures que cuiden. I la meua imaginació vola pensant on comença i on acaba la llar entesa com un node més d'aquest entramat socioeconòmic on les cures brotin i ocupin l'espai central i referent de tots els projectes d'habitatge cooperatiu que construïm dins de l'ESS, de cada bloc de la PAH, de cada trobada amb les amigues per fer unes canyes, a l'àmbit laboral, dins la militar organització interna de l'administració pública, a la universitat, al metro, a les assemblees, a la comunitat de veïns del bloc de protecció oficial de Sabadell on viu la meua mare, per tots els racons.

2. Marc teòric

2.1. *Conceptes operatius*

Dit tot l'anterior em sembla imprescindible assenyalar tal i com ens recomana l'Amaya Pérez Orozco (Pérez, 2014), les dures crítiques a la noció de cures fetes des dels feminismes. S'ha hipertrofiat el terme ja que cures pot arribar a ser qualsevol cosa i, malauradament, quan quelcom passa a ser-ho tot, acaba per no ser res i no voler dir res. Això impedeix poder concretar i, per tant, és molt difícil generar tan reivindicacions, polítiques públiques o eines concretes per treballar-les. Alhora també se'n critica la idealització, sobretot quan contraposem cures front als perversos processos del mercat, mercantilització de les cures, també molt lligades a les dones, a la feminitat, com a quelcom natural.

Per tant, em semblava important dedicar aquest apartat a explicar que, malgrat seguiré emprant el terme cures durant el treball, l'aniré combinant amb sostenibilitat de la vida, terme que també proposa Pérez.

Les següents definicions són extretes del glossari creat a través del procés participatiu «Sembrant cures per cultivar canvis» impulsat per LaFede.cat, organitzacions per a la justícia global, amb les cooperatives [Observatori IQ](#) i [l'Esberla](#).

Sostenibilitat de la vida: concepte introduït per l'economia feminista que reivindica que les vides humanes dignes de ser viscudes haurien de ser l'objectiu principal del sistema econòmic, produint un desplaçament del benefici econòmic com a interès principal de l'economia actual. En aquest sentit, el concepte de sostenibilitat de la vida implica també "Sembrant cures per cultivar canvis" reconèixer quins són els treballs i els temps per a les tasques domèstiques i de cura per tal que siguin

comptabilitzades en l'economia formal.

Treball de cura/reproductiu: sèrie d'activitats destinades a atendre la cura (pròpia, de la llar o la família) i a cobrir la gestió i el manteniment de les infraestructures per tenir-ne cura. Bona part d'aquest treball reproductiu no es remunera, és majoritàriament femení i no està inscrit dins la lògica mercantil. És un treball que no està reconegut com a tal per l'actual organització social.

Tipus de treballs: diferenciem entre el treball remunerat i el treball no remunerat i entre el treball productiu i el treball reproductiu, que també podem anomenar treball domèstic i de cures. Dins la teoria feminista hi ha molta polèmica sobre què inclou cadascun d'aquests treballs, el que és innegable és la jerarquització que s'estableix del treball remunerat i productiu per sobre del treball no remunerat i reproductiu.

Facilitació: és el conjunt d'habilitats, tècniques i eines per crear les condicions que permetin un desenvolupament satisfactori dels processos grupals i personals; tant en la consecució dels seus objectius i realització de la seva visió, com en la creació d'un clima relacional on regni la confiança i una comunicació fluïda, empàtica i honesta.

Democràcia profunda: és aquella que té en compte aspectes marginats socialment com els sentiments, les emocions, les necessitats, la inclusió i la sostenibilitat de les organitzacions.

Mecanismes de gestió de conflictes: aquelles eines, dinàmiques o espais formals o informals d'abordatge dels malestars, dels conflictes, de les relacions i les persones involucrades.

Provenció de conflictes: en el context de la cultura de pau, provenir vol dir proveir a les persones i als grups de les aptituds necessàries per afrontar un conflicte. La provenció es diferencia de la prevenció de conflictes en el fet que el seu objectiu no és evitar el conflicte, sinó aprendre com afrontar-lo. La provenció s'ha de treballar de forma gradual, des dels aspectes més superficials fins als més profunds d'un mateix i de la relació amb les altres persones: coneixença d'una mateixa i de les altres persones, estima, confiança, comunicació i cooperació.

2.2. Enfocament teòric adoptat

El treball necessari és centre d'un dels principals debats dins del marxisme. El treball necessari pot definir-se com a quelcom estàtic? Podem tractar les necessitats humanes en base a patrons constants? Marx sempre va rebutjar la tendència per part dels economistes a tractar les necessitats dels treballadors com naturalment determinades i immutables, tal i com ens recorda Lebowitz "Suposar constants les necessitats -una cosa que Marx sap que a la pràctica no és així- permet ressaltar allò que no és constant, que varia, el treball no necessari productiu de plusvàlua, és a dir, el grau d'explotació sofert pel treballador" (Lebowitz, 2003).

Lebowitz ens fa una diferenciació interessant respecte el treball necessari per poder cobrir les necessitats bàsiques de subsistència i el treball necessari per poder cobrir les necessitats bàsiques en tant que individu social.

És important i in necessari remetre'ns a la teoria del valor marxista i entendre bé què ens diu respecte el

treball necessari ja que apreciar-ho ens porta directament al centre de la mistificació del capital, és imprescindible revelar la naturalesa del capital per propiciar que les treballadores vagin més enllà del capital. Amb paraules de Harnecker sobre l'escrit de Lebowitz "El salari és percebut tant pel capitalista com per l'assalariat com el preu de la feina, com aquells diners que es paguen per una certa quantitat de treball. No es veu que el que el capitalista està pagant és només la força de treball -només una certa quantitat de treball equivalent al treball necessari per pagar el seu valor-, sinó que es creu que s'està pagant tota la feina. Allà es troba la base per a la mistificació total del capital" (Harnecker, 2005). S'oculta l'explotació i s'oculta el caràcter col·lectiu i de cooperació que hi ha al darrera de la realització del treball necessari, i per tant, del possible increment de la productivitat, ja que només una part de les feines derivades d'aquest són cobertes pel salari, i segueix Harnecker "considerant al capitalisme com un tot, els mitjans de producció són reconeguts com el producte d'altres treballadors, altres membres de l'obrer col·lectiu. Si hi ha una productivitat incrementada com a resultat de l'existència de mitjans de producció particulars, no es deu, llavors, a un poder ocult intrínsec a les coses, sinó l'activitat dels treballadors que van produir aquests mitjans de producció. Més específicament, aquesta productivitat incrementada resulta de la coordinació i cooperació de la feina social".

Si entenem doncs, la força de treball com totes les tasques agregades tenint en compte desde la quantitat de treball realitzat en el marc de l'empresa (productiu) com totes les tasques socialment necessàries per la reproducció de la vida, per descansar, recuperar-nos i enfortir-nos per a la feina de l'endemà, se'ns fa evident i necessari poder posar en valor, comptabilitzar, no només les hores que destinem al treball productiu sinó també les hores del treball reproductiu.

D'altra banda, cal destacar que el treball reproductiu i de cures no és fruit d'una elecció, sinó d'una assignació social que no va acompanyada d'un preu. Al ser una activitat no mercantil, difícilment s'ajusta al concepte de treball assalariat socialment entès. Al no tenir-ne un preu assignat comporta la no remuneració directa de la feina domèstica realitzada i, per tant, la seva exclusió dels comptes estatals, i això és conseqüència d'un concepte de treball aparentment neutre i acotat a l'àmbit productiu. En la mesura que aquestes tasques reproductives i sobretot de cures no tenen un valor establert qui pot, i remarco, només qui pot, se'n desentén.

En aquesta direcció l'economia feminista ens ha obert una finestra d'aire fresc que ens aproxima a la realitat dels usos del temps. Per aconseguir resultats empírics ens podem basar en les enquestes d'usos del temps que han resultat una eina molt útil a l'hora de visibilitzar àmbits poc regulats de la vida cotidiana i també han sigut claus per posar de manifest les desigualtats de gènere. Aquest estil d'enquestes es posen en mans de l'administració pública a partir de la Conferència de Nacions Unides per la Dona de Beijing celebrada el 1995, on es recomana als països membres Comptes Satèl·lit de Producció Domèstica. A través d'aquestes comptes satèl·lit, es pretén poder determinar un valor monetari d'aquesta producció de treball en l'àmbit de la llar respecte al PIB de cada país.

I és també l'economia feminista la que obra el debat sobre la necessitat o no de posar un preu al treball no remunerat. La importància d'aquest es pot determinar, de forma quantitativa per tal de determinar l'ampliació del benestar, en base a dos models; el temps o els diners. I és en aquesta dicotomia on es parla de la seva idoneïtat o complementarietat d'ambdós models. Per això, obrir la porta a una mirada qualitativa que ens acosta a l'expansió del benestar, com diu Pérez, "mediante la generación de una inmensa cantidad de servicios personales, cubran la faceta afectiva y relacional de las expectativas de vida de las personas". I es que si només ens enfoquem en la mirada del mercat ens quedarem només amb la seva visió de persona abstracta o que cobreix només una cara del seu

benestar, però no veurem el subjecte amb les seves particularitats i diferències alhora de generar vides vivibles, i així ho explica Pérez “es más-acá-del-mercado donde se garantiza que los diversos bienes y servicios provenientes de distintos ámbitos compongan finalmente las condiciones concretas de posibilidad de vida. Aquí se asegura que el conjunto encaje, entendiendo por encajar la regeneración del bien-estar emocional y material cotidiano para personas específicas, para subjetividades encarnadas. Aquí se atiende a todas las vidas (humanas) y en todas sus dimensiones, mientras que en el ámbito de la producción mercantil se puede atender a determinadas vidas, aquellas que pueden pagar para ser escuchadas, aquellas que son consumidoras y, en ciertas dimensiones, aquellas que se rentabilizan”.

Per tal, com adverteix Pérez, de no idealitzar l'esfera de la sostenibilitat de la vida com si en aquest àmbit no existissin les desigualtats i el patiment. Cal tenir en compte que hi funcionen altres mecanismes que fan que no totes les vides valguin el mateix “tampoco todos los trabajos en esta esfera son imprescindibles para sostener la vida; los hay, por ejemplo, que son funcionales a la pervivencia de formas de control. Tener la casa como los chorros del oro dudosamente es necesario para sostener la vida, pero sí imprescindible para someter a las mujeres al ideal de ángel del hogar”. De la mateixa manera, la vida que ens brinda aquella que es construeix vers el mercat, lluny de percebre la realitat dels usos del temps, construeix subjectes allunyats de la sostenibilitat real de les seves vides. Sigui de forma voluntària, per tal d'insertar-se activament en allò públic i en el mercat preferint delegar les cures diàries que li toquen a terceres perquè no siguin una llosa en el seu camí, o bé perquè el mercat laboral exigeix plena disponibilitat i no deixa temps per res més “Sin ellas, sujetos subalternos que se encargan de los cuidados, no hay ellos que vayan al mercado ni a ningún otro lugar. No se trata solo de ocultar un ámbito clave de actividad socioeconómica, sino de imponer un modelo vital de autosuficiencia, que no es universalizable ya que solo se mantiene al ocultar las dependencias y a los sujetos que las resuelven. Este discurso violento es la base para un sistema socioeconómico en el que la vida se pone al servicio de la acumulación de capital. La autosuficiencia es una quimera dañina cuya violencia vemos en el funcionamiento de los cuidados, en su crisis y en la injusticia de las cadenas globales de cuidados”.

I és just en aquest punt, on comença la motivació per aquest treball.

I per determinar quines són, com treballar-les, la importància i els conflictes que generen aquestes necessitats inherents a l'ésser humà que permeten la reproducció de la vida. Maslow representa aquesta escala de necessitats com una piràmide de cinc nivells: els quatre primers nivells poden ser agrupats com a necessitats de dèficit; al nivell superior el va anomenar autorealització, motivació de creixement, o necessitat de ser. La idea bàsica és que només s'atenen necessitats superiors quan s'han satisfet les necessitats inferiors. Segons la piràmide de Maslow disposem de les necessitats bàsiques, que són aquelles necessitats fisiològiques bàsiques per mantenir l'homeòstasi (referents a la supervivència): respirar, beure aigua (hidratar-se) i alimentar-se; dormir (descansar) i eliminar les deixalles corporals; evitar el dolor; mantenir la temperatura corporal, en un ambient càlid o amb vestimenta. Després segueixen les necessitats de seguretat i protecció que sorgeixen quan les necessitats fisiològiques estan satisfetes: seguretat física (assegurar la integritat del propi cos) i de salut (assegurar el bon funcionament del cos), necessitat de seguretat de recursos (casa, diners, automòbil, etc.), necessitat d'habitatge (protecció). Un cop satisfetes aquestes, apareixen les necessitats socials (afiliació) són les relacionades amb la nostra naturalesa social; funció de relació (amistat, parella, companys o família); acceptació social. I just per sota de l'autorealització hi trobem les necessitats d'estima; tant l'estima alta que es refereix al respecte per un mateix, com la baixa que fa referència al respecte pels demés.

Finalment, la necessitat d'autorealització, Maslow la va denominar de varies maneres, és aquella necessitat que li dona sentit a la vida mitjançant el desenvolupament potencial d'una activitat i no en reacció a un sistema extern i per tant, podem ser més constructives. Sols s'arriba a aquesta quan les altres necessitats estan cobertes, o fins a cert punt.

Davant la crisi actual (falta de necessitats; amistats, connexió; economia i fins i tot salut) el fet de viure en comunitat ens porta a no baixar tantes escales de la piràmide de necessitats sinó que mantenim la xarxa que manté els satisfactors alts, això fa que actuem desde nosaltres mateixes i no només en reacció a un sistema extern i, per tant, podem ser més constructives. I amb això em refereixo a ser permeables a la violència del sistema, l'empatia és imprescindible i la ràbia ens empodera, ens fa fortes, però instal·lar-nos en ella ens limita.

Dins de les comunitats, dels grups, es mouen processos similars, fins i tot paral·lels, als que ens venen de fora, per tant, cal adquirir habilitats, tècniques i eines que ens permetin treballar fortes aquests espais. La Facilitació de Grups ens permet crear condicions pel desenvolupament satisfactori dels processos que es viuen dins dels grups. Per això, aquesta tècnica serà clau en aquest treball tant alhora de realitzar-ne el treball de camp com alhora de construir-ne la proposta.

2. 3. Objectius específics/hipòtesis

- Hipòtesis 1: Hi ha divisió sexual del treball també dins les comunitats d'habitatge i per tant, la principal font de conflictes rau en la sostenibilitat de la vida, el treball reproductiu i de cures.
- Hipòtesis 2: La facilitació és una eina útil per generar el camp de confiança adient per detectar les necessitats de la comunitat per tal de crear una moneda social.
- Hipòtesis 3: La moneda social pot ser una eina metodològica per mitigar els conflictes generats per les tasques reproductives i de cures.

3. Metodologia

3.1. Presentació del mètode utilitzat

En aquest treball s'han utilitzat els següents mètodes:

1. Investigació bibliogràfica. S'ha fet una recerca entorn al que s'ha escrit sobre la crisi i el gènere, sobre economia feminista, sobre tècniques de facilitació de grups i d'economia social i solidària, tant a nivell acadèmic com per part dels agents clau implicats (organitzacions, institucions...).
2. Anàlisi qualitativa. S'han realitzat entrevistes obertes d'habitants de tres projectes d'habitatge comunitari amb característiques diverses. També s'ha utilitzat aquest mètode per treure informació del funcionament d'una moneda social.

3. Anàlisi empírica de dades. Com a font primària; a través de les dades públiques del Instituto Nacional de Estadística (INE), l'[Institut d'Estadística de Catalunya \(Idescat\)](#) i com a font secundària; diversos articles on s'han analitzat aquestes mateixes dades. S'ha estudiat una anàlisi dels usos del temps per determinar-ne les variables i s'ha procurat una radiografia base que serveixi de llit pel desenvolupament de la proposta.

4. Anàlisi de la informació

En aquest capítol es fa un anàlisi qualitatiu per determinar quins són els temes més recurrents dins de les comunitats d'habitatge analitzades i poder verificar si realment tenen a veure amb el treball reproductiu i de cures. Un cop verificat s'utilitza un estudi quantitatiu sobre els usos del temps per tal de fer-ne una radiografia social i extreure'n les variables que ens ajudaran a crear patrons per poder desenvolupar la proposta.

4.1 El treball reproductiu i de cures; principal generador de conflictes dins de les comunitats d'habitatge

En aquest capítol he investigat a través de sis entrevistes a persones que viuen en comunitats diverses, els efectes de la desigualtat dels usos del temps i els mecanismes formals i sobretot informals que es generen per mitigar-los. He cercat exemples d'habitatges comunitaris amb diferents característiques i persones diverses tant de gènere, origen, classe social i missió vers el projecte. Les entrevistes les he realitzat mitjançant l'aplicació Zoom ja que les vaig dur a terme durant el confinament dagut a la crisi pel Còvid-19.

Per la realització de les entrevistes he fet un triatge de tres projectes d'habitatge comunitari amb característiques diferents. A continuació en detallo les característiques principals;

La Barraka és un projecte d'habitatge comunitari que neix el gener de 2009 a Lavapiés, Madrid. Una dotzena de joves, la majoria de perfil universitari, tots vinculats a moviments socials de Madrid o d'altres ciutats de l'estat, okupen una de les corrales més antigues de la ciutat, data del 1700, deshabitada desde feia més de 10 anys. La intenció fou rehabilitar-ne l'espai, que no estava ni tant sols protegit, donar-li vida i crear una comunitat. La propietària mai presenta denuncia. El 2015, degut a la insistència de l'administració per tal que l'immoble passés la inspecció tècnica d'edificis (ITE) la propietària es veu obligada a apuntalar tota la casa i això fa que les seves habitants no puguin seguir vivint allí. La comunitat es trasllada a un àtic de carabanchel, una nau industrial que converteixen en habitatge on hi resideixen fins l'actualitat. La comunitat ha tingut moltes entrades i sortides de persones però se'n conserva un nucli des del seu inici i bé sigui en menor o major grau, la majoria de persones que han format part de la comunitat segueixen a prop del projecte. https://www.youtube.com/watch?time_continue=622&v=KjYqOrLNWcw&feature=emb_logo

L'Obra social de la Plataforma d'afectades per la hipoteca i la crisi de Sabadell és una campanya que s'inicia a nivell estatal al 2012 al si de la Plataforma d'afectades per l'hipoteca. Consisteix en l'okupació d'edificis sencers, buits, propietat de bancs o grans tenedors, per allotjar-hi famílies que ja han esgotat totes les seves possibilitats per defensar el seu habitatge principal i exigir-ne un lloguer social. En el cas de la PAHC Sabadell això es tradueix en; famílies que han sigut desnonades i l'administració no els ha ofert cap alternativa o famílies immigrades que al no tenir papers no han

aconseguit entrar al circuit de serveis socials i per tant, no tenen possibilitat d'aconseguir un habitatge. Ambdós perfils han d'haver iniciat primer el cicle d'habitatge de l'ajuntament i haver passat primer per una okupació individual, és a dir, la okupació d'un pis o casa fora de la comunitat dels blocs d'obra social per donar temps a la família perquè vagi coneixent les dinàmiques col·lectives i passar al bloc amb un bagatge adquirit, sempre que no hi hagi una circumstància d'extrema vulnerabilitat que no ho permeti.

<https://www.youtube.com/watch?v=TkrM-zBGjBQ>

El Mas les Vinyes sorgeix al 2013 de la voluntat d'un grup de persones de fomentar la salut, cuidant les persones, la terra i els éssers vius. La masia està situada a pocs quilòmetres de Prats de Lluçanès. Actualment a la casa hi viuen 3 nuclis familiars -5 adults i 3 infants- i les persones voluntàries que acostumen a anar-hi a través de la xarxa [wwof](#), una xarxa de suport als agricultors i productors ecològics. La gestió de la casa i les terres la porta la cooperativa de treball associat Mas Les Vinyes que actualment està formada per cinc socis amb diferents graus de participació dins del projecte. Tots cinc tenen el Certificat en Permacultura i participen en el disseny de totes les activitats i sistemes que s'implementen a Les Vinyes. A més a més, tots cinc viuen a la Masia de la mateixa finca.

https://www.youtube.com/watch?v=P42_4SdSxGM&feature=emb_logo

A l'inici de les converses amb les diferents persones entrevistades els demano que pensin els temes més recurrents a les seves assemblees i altres espais informals de conversa. La majoria de les persones entrevistades han nombrat la neteja com a tema més recurrent. Francisco Gaitán del projecte La Barraka “Siempre está este rollo de la gestión del cotidiano: gestión de los turnos de limpieza y demás.” coincideix amb Sara Dàvila del mateix projecte al nombrar la neteja com a tema més recurrent “El tema de limpieza, la idea que tenemos cada cual de la limpieza y de lo que limpiamos (..) hay gente que tiene el rol de que limpia más y otra de que es más sucia y de cómo eso tu lo emites y generas como un discurso en plan, es que siempre limpio yo, es que es algo que nos ha pasado y que veo que siempre nos va a seguir pasando, es algo que aunque venga gente nueva pasa igual” i segueix la Julia Taberero ex membre del mateix projecte i que utilitza l'experiència de La Barraka i de la seva actual comunitat per respondre l'entrevista “Confronta el ponerlo en común, desde la limpieza hasta el uso de los espacios comunes, hasta la lista de la compra, el tipo de alimentación, que se puede comer y que no”. L'Essa Jaguraga membre de la comunitat del Bloc de Gràcia de la Plataforma d'afectades per la hipoteca i la crisi de Sabadell és clar i directa “(3:30 min) Hay uno que siempre ha estado y que siempre va a quedar, es la limpieza” i coincideix amb el seu veí, el Victor Ponce “(1:27 min) En el bloque lo más que se lleva el problema cuando hacemos las reuniones o las asambleas es a nivel de limpieza de los espacios comunitarios. El problema es también que en el bloque existen muchas familias de todo tipo de nacionalidades puede ser por la religión o por el sistema de comunicarnos entre nosotros, que no nos entendemos a veces, entonces, la causa principal (dels conflictes) en el bloque es de la limpieza”. Curiosament, però, L'Ariadna i el Sergi membres de Mas Les Vinyes, l'únic projecte entrevistat del món rural i amb projecte productiu incorporat descarten la neteja com a principal problema “Temes de neteja,... No són aquí” Tot i així al parlar amb elles a l'autora també se li fa evident que les tasques reproductives prenen moltes formes i que de vegades la complexitat de les mateixes, tal i com nombra Ponce, es fa difícil de descriure, termes com ajudar, ser generós, igualtat, donar, esdevenen necessaris i habituals per poder relatar la diversitat de tasques “(3:00 min) Hay muchos problemas porque la gente a veces, no ayuda a la demás gente y nosotros como pensábamos vivir en formato de cooperativa eso no entra dentro de nuestro pensamiento. A nivel de bloque hay familias que viven con muy bajos recursos humanos (...) Hay personas que són más generosas con otras familias y hay otras familias que no son tan generosas, entonces ahí es

cuando hay estos problemas que nosotros queremos que sea igual para todas las familias, ser un buen grupo, que no tengamos problemas.(...) hay familias que ayudan a nivel de dar víveres y otras cosas o hay familias que ayudan a llevar a otras familias a los niños a la escuela. Pongamos yo, los sábados, recojo fruta de tres fruterías y ayudo a tres familias de aquí del bloque”. Les cures, un terme difícil de definir en el día a día però que el confinament pel còvid-19 posa sens dubte sobre la taula tal i com explica Gaitán “(min 11) Un debate soterrado en el que nunca entramos, lo que es cuidar y lo que no es cuidar. Una dinámica chungu sobre la fiscalización de tiempos y rendimientos de lo que pone cada cual al común. Qué es cuidar? Cuánto tiempo le dedicas a escuchar, a comprender, a acompañar, a estar, a cumplir con tus cosas, y luego... como que no lo puedes ceñir mucho a que yo no he hecho mi turno y que tampoco puedes achacar nada a nadie porque si todo el mundo hace... (..) Es un tema amplio porque no hay una definición compartida por todas las que estamos aquí, en casa. Entonces es un tema que cada “x” va generando malestar. Entonces hay como que medio hablar pero no le tenemos un espacio generado ahí para poner en común. Y más o menos saber qué entiende cada cual por eso. La cuarentena está siendo un gran foro de puesta en común de cada cual como está atravesando el tema”.

Parlem de la gestió del quotidià; la compra i l'alimentació, usos dels espais comuns, gestions de la llar, preocupar-te per la salut física i emocional de les persones que habiten amb tu, i Jaguraga ens en porta una de molt interessant que també desenvolupen altres membres de les comunitats entrevistades, la participació en organitzacions “(22.24 min) Hay gente en el bloque que son especialistas para ir a la asamblea, hay otros que son especialistas para ir a los desahucios y muchas veces esta gente que se van a los desahucios se enfadan mucho de que han ido a los desahucios y en el bloque de quarenta solo había cuatro, cinco o seis personas”. Jaguraga introduceix el tema de la visibilitat. Qui fa què i quina visibilitat té també és un tema recurrent dins de les tres comunitats, Dàvila, de forma clara, relata com hi ha tasques amb diferents visibilitats “la compra es más visible que hay que hacerla, entonces si no la haces te caen todas las broncas, pero por ejemplo hay gente que no hace el turno de limpieza de espacios comunes y se ve menos, es menos visible. Entonces algo que estábamos hablando hace poco, que todavía no lo hemos consensuado, es volver a hacer eso de los cocodrilos, que es simplemente poner un panel para que se vea cuando lo hacer tu y cuando no porque sino es que si este no lo hace pues yo no lo hago y se hace como una bola. (..) criminalizar al que no limpia pero sí, es que sinó es como una movida que tu te puedes creer que limpias más que el resto”.

L'entrada a l'edat adulta, on la dependència de l'àmbit productiu i la obligació, per algunes i motivació per altres, de l'ocupació de l'espai públic, genera l'augment de la dificultat de la realització de les tasques reproductives i de cures, tal com relaten varies de les entrevistades, com Gaitán “(26:53 min) El problema que hemos tenido los últimos años es que aquí nadie cede para generar un espacio común en el cual podamos hablar. La vida de la gente en estos tres últimos años es como loquísima. Igual que antes, no se, yo me acuerdo de la primera etapa, que había mogollón de tiempo destinado a encontrarnos a vernos a hablar y tal, igual es que, bueno, éramos precários, echábamos muchas menos horas de curro, no teníamos esta dependencia de un salario, ni de tal. Y sin embargo ahora (..) nadie quiere ceder en su actividad; no, yo tengo música, yo tengo yoga, gimnasio, y yo tengo mi reunión de vivienda, sabes? No quiero ser yo el que la mueva” o també, tal i com remarca Jaguraga, coincidint amb la recuperació econòmica de les veïnes un cop van retrobant el seu espai en el mercat de treball “(11:40 min) Hay gente que en el principio cuando entraban aquí, en 2017, era todo como una fiesta, y año tras año, pues sigue, el ritmo ha bajado, no hay esta química, que yo me he encontrado aquí al principio”.

La sostenibilitat de la vida, les tasques que se'n deriven, les diferències entre la realització de les

diferents tasques, les cures i el pes que aquest terme posa sobre les comunitats produeixen patiment, com diu Taberero “(06:17 min) El curro individual que tienes que hacer como tía es muy tocho también. Como para no enfadarte todo el rato, no decir las cosas mal, que al final te sientes tu deslegitimada por las formas, y al final sientes que el contenido no es tan importante porque te has hartado, te has quemado y lo has dicho de una forma que al final pues se te critica más las formas que el contenido (...) Saber cual es tu guerra, y tu guerra no puede ser que tus compis de casa asuman el mismo curro que una tía en la casa porque eso tarda un montón. El curro va más en rebajar expectativas y en desidealizar los espacios de comunidad, al final somos personas socializadas en este mundo, conviviendo juntas, lo cual hay un montón de mierdas que se van a tardar un montón en limar. Si rebajas expectativas igual lo puedes llevar un poco mejor porque sinó es como una guerra constante”.

La forma com afecten aquestes diferències en termes regeneratius ens la porten Tremoleda i Caballero quan ens expliquen que “(12:00 min) Nosaltres hem generat un espai on volem que les feines productives i reproductives tinguin el mateix valor on estem compartint l’economia que generem però també compartim les energies i tot plegat i per tant la nostra idealització és que quan hi ha una família que acaben de tenir una criatura poguessin només cuidar-se. Però clar, perquè això hagi arribat aquí, hi ha hagut un esforç previ molt gros. I Aquí és on ens costa ser generosos i no sentir que se’ns deu alguna cosa. I se’ns escapa aquesta part egoïsta de; vosaltres teniu aquesta possibilitat perquè algú, no l’ha tingut prèviament. (13:22 min) Sempre que tu tens un grau de llibertat és perquè a algú li estàs traient aquest grau de llibertat (...) Qualsevol cosa que facis té un deute ambiental, social o econòmic, és fàcil sentir-se part d’aquests guanyadors però no ens adonem que en aquesta victòria també hi ha implícita la nostra pèrdua. Sinó tenim aquesta responsabilitat compartida com a éssers humans sempre hi haurà una pèrdua.” I per regular aquestes pèrdues, Gaitan parla d’espais que de manera informal es generen i que donen peu a crear mecanismes formals de treball “(min 20) Hay medidas de ajuste. A nivel grupal hay como una especie de autorregulación a nivel informal, y cuando no pasa, hay que ponerlo encima de la mesa, porque hay gente que se estará sintiendo medianamente como tangada. Si yo estoy acompañando a una persona que está jodida, evidentemente no te tienes que encargar de la limpieza o de estar atenta a tirar la maldita basura o ir a hacer la maldita compra (..) y lo mismo al revés, si tu ya te has pegado la media limpieza en el espacio de cocina, vas a estar más relajada en ese aspecto o en otro. Pero a veces se pone en común sabes, hay situaciones en plan; oye, esta persona yo la veo regular, como la ves tu? Pues sí la verdad.. Vamos a estar un poco atentas. Hay llamadas de atención (..) no quiero ser yo la única persona de referencia que tenga esa persona en casa para sus momentos chungos. Me gustaría que fuera más bien grupal para que lo sepamos entre todas. Vamos a intentar crear un espacio para que lo sepamos todos”.

Finalment Taberero introdueix el concepte de radiografia que obra una finestra d’anàlisi i de partida que em sembla molt interessant. Ho fa després de plantejar el debat en el si de La Barraka sobre la idoneïtat de reformular la divisió de les tasques de la llar a partir de les “desesidades”¹ de cada membre. Fins a quin punt el desig de cada membre ve condicionat per la socialització rebuda i això mateix perpetuaria les divisió sexual de les tasques reproductives i de cures “(10:49 min) En la Barraka teníamos este debate de que si a alguien no le gusta cocinar puede suplir ese tiempo haciendo otras cosas pues por un lado veo que tiene todo el sentido y yo en concreto como tía odio cocinar (...) pero en el fondo tu comes todos los días y a lo mejor no es necesario limpiar todos los días. Entonces si se hace un reparto de tiempo. Si no haces como una radiografía de que necesita una persona para sobrevivir o para vivir todos los días y si esos tiempos no se reparten y esas tareas no se reparten me

¹ Terme encunyat a centreamèrica en el context de l’educació popular i la Investigació Acció Participativa, que vincula les necessitats als desitjos de cada qual, trencant amb la dicotomia desig/necessitat.

parece que puede haber, otra vez, como una división sexual del trabajo (...) Supongo que en una sociedad en la que no existiera el patriarcado la división por tareas y no por tiempos sería guai pero creo que todo el mundo tiene que fregar los baños, que todo el mundo tiene que cocinar, alimentar la comunidad de alguna manera, que todo el mundo tiene que sostener emocionalmente, creo que eso es a lo que deberíamos aspirar y no tanto en si me gusta o si se me da bien lo hago y si no, no, porque probablemente tendrá que ver con una construcción de género también” Partim doncs d’aquesta reflexió per introduir el següent capítol del treball, per tal de desenvolupar una radiografia que ens ajudi a partir d’aquesta idea per estructurar la proposta.

4.2 Radiografia social dels usos del temps i extracció de variables

En aquest capítol he volgut basar-me doncs en l’eina que ens aporta més informació sobre els usos del temps a Espanya, que és just l’enquesta d’usos del temps de l’Institut nacional d’estadística, i de l’Idesacat, malauradament desactualitzades. L’última vegada que es va realitzar aquesta enquesta va ser el 2010. Em sembla especialment interessant poder fer una radiografia el màxim d’acurada sobre els usos del temps a la societat que ens envolta per tal de poder fer una proposta el màxim de realista a les comunitats d’habitatge.

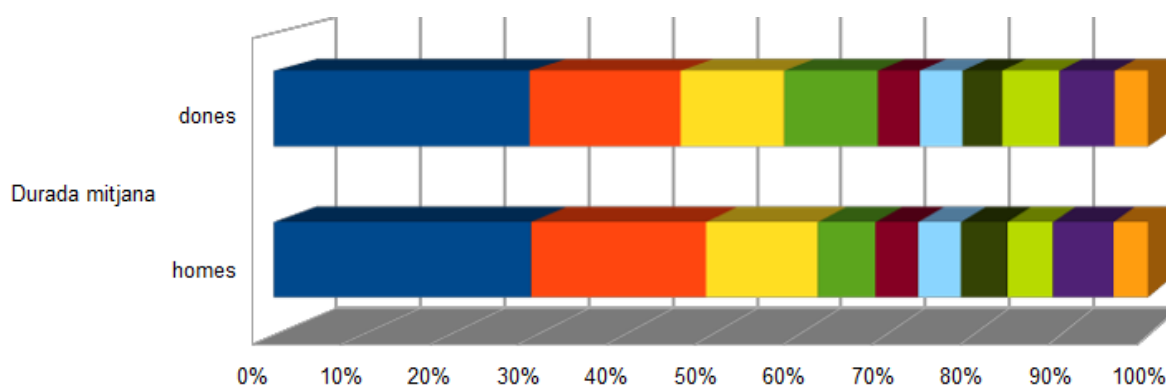
Marta Domínguez (Domínguez, 2012) analitzant les dades de l’enquesta d’usos del temps i comparant-ne les dades a través de la dedicació a diverses tasques, per sexe i per estil de parella (matrimoni heterosexual, cohabitació heterosexual i parella del mateix sexe), que és el que ens aproxima més a una visió d’una comunitat diversa, en treu les següents conclusions “Si observamos el total de minutos, es evidente que las mujeres dedican el triple de tiempo a las tareas del hogar que los hombres, y que se da una diferencia entre casados y cohabitantes, aunque pequeña. Para las distintas actividades, los hombres en una unión no casada dedican más tiempo a todas ellas que los hombres casados; la única diferencia reside en la categoría de “ocasionales”, en la que los cohabitantes invierten menos tiempo que los casados. Las mujeres no casadas también dedican menos tiempo que las casadas a todas las tareas, pero dedican un poco más a compras y gestiones y a las ocasionales. En cuanto a las parejas del mismo sexo, el número de minutos que pasan realizando tareas del hogar está más igualado y en torno a los 200 minutos. Las mujeres dedican algo más que los hombres, especialmente en las tareas de limpieza, pero el tiempo invertido en las demás categorías es similar; ligeramente superior para las mujeres en el caso de las actividades ocasionales.”

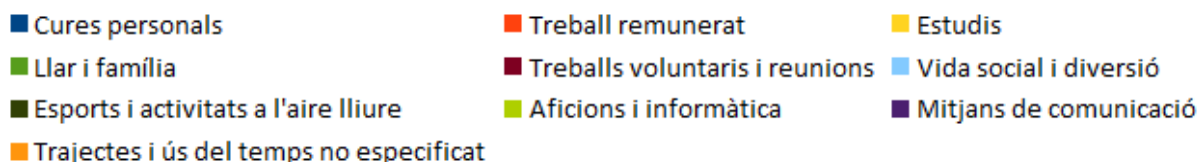
Tot i que l’estudi de Domínguez és referent a les dades de l’enquesta de 2002-2003, part de les conclusions que n’extreu ens segueixen essent vàlides tot i així per tal de contrarestar els efectes més rellevants de la crisi, respecte als usos dels temps en la variable referent al sexe, m’he basat en l’estudi realitzat per Georgina Monge (Monge; 2012). Monge conclou que, malgrat si que es detecta un augment de l’atur masculí, aquest no ha suposat un augment significatiu del nombre d’homes dedicats a les tasques reproductives i de cures “segueixen sent només el 5% dels homes inactius els que es dediquen a aquestes feines. En canvi, 4 de cada 10 dones inactives segueixen tenint com a activitat principal les tasques de la llar”. Ans el contrari, el pes de les tasques segueix requeient a les dones que “han hagut de modificar, augmentant el temps que dediquen als altres (és a dir, el temps reproductiu i el temps familiar), i per contra disminuint el temps que es dediquen a sí mateixes (el temps personal). El resultat d’això implica que s’ha intensificat el treball total que realitzen les dones”.

En la següent taula i posterior gràfic podem fer una mirada general als usos del temps durant un dia segons sexe. Per tal d'entendre aquestes dades cal tenir en compte varis factors; el percentatge de persones enquestades que realitzen l'activitat en concret, que les persones enquestades tenen a partir de 10 anys i que en aquesta taula estem veient una mitjana incloent dades dels diferents dies de la setmana.

Activitats principals en un dia mitjà. Per sexe				
	Durada mitjana		Participació en l'activitat (%)	
	dones	homes	dones	homes
Cures personals	11:34	11:32	100	99,96
Treball remunerat	06:50	07:51	29,6	38,86
Estudis	04:41	05:01	12,58	13,03
Llar i família	04:14	02:35	91,94	79,01
Treballs voluntaris i reunions	01:54	01:55	12,62	10,35
Vida social i diversió	01:56	01:55	62,91	62,09
Esports i activitats a l'aire lliure	01:47	02:05	37,79	42,98
Aficions i informàtica	01:36	02:02	27,05	36,74
Mitjans de comunicació	02:30	02:44	82,79	84,45
Trajectes i ús del temps no especificat	01:30	01:32	83,51	86,8

P.e. Figura 2. Taula Activitats principals en un dia mitjà. Per sexe Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat i l'INE.

P.e. Figura 3. Gràfic Durada mitjana de les diferents activitats en un dia per sexe. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat i l'INE.

Si en detallem una mica més les dades afegint les variables concretes que ens poden ajudar a identificar el treball reproductiu i de cures, detallades per activitat, podem observar clarament dos dels factors de conflicte que han sortit a les entrevistes i que tant Davila como Taberero detallen clarament. En primer lloc, tal i com explica Taberero “(09:27 min) Las tías hacemos tareas mucho más complejas en lo reproductivo pero nadie habla de ellas y los tíos mucho más sencillas pero mucho más visibles”. Si ens mirem el percentatge de participació en l’activitat segons sexe, s’evidencia que també hi ha una divisió sexual del treball dins del treball reproductiu. La tasques on els homes destinen un temps major que les dones són a jardineria i atenció dels animals domèstics. Concretament la jardineria en si i el passeig del gos en detriment de la cura, atenció, tant d’animals domèstics com mascotes, on qui hi dedica més temps són les dones. La construcció i les reparacions, on el mostreig és molt baix i la majoria de dades no s’han pogut donar per vàlides, però on sí que podem apreciar el manteniment del vehicle. I un lleuger augment centrat en l’activitat concreta de serveis comercials i administratius dins l’apartat de compres i serveis. En detriment de les diferències tan elevades en la resta d’activitats de la llar, arribant quasi els 30 punts de diferència en activitats tan bàsiques com les culinàries. I en según lloc l’estona que dediquem a la realització de l’activitat on Gaitán planteja un debat sobre la fiscalització del temps i el rendiment del que destina cada persona al comú “(min 11) Una dinámica chungu sobre la fiscalización de tiempos y rendimientos de lo que pone cada cual al común. Qué es cuidar? Cuánto tiempo le dedicas a escuchar, a comprender, a acompañar, a estar, a cumplir con tus cosas, y luego... como que no lo puedes ceñir mucho a que yo no he hecho mi turno y que tampoco puedes achacar nada a nadie porque si todo el mundo hace...” i Taberero, parlant de quines mesures han aplicat per mitigar els desajustos dels usos del temps ens remarca el que ja apuntava Gaitan sobre el temps i la dedicació de cada tasca “(08:00 min) Supongo que esos espacios de ponerlo encima de la mesa son más a largo plazo pero lo que yo creo que realmente funciona son los turnos o la organización por tareas, y que esas tareas sean consensuadas. No es tu limpias la cocina un dia y tu otro, sino que es limpiar la cocina? Tienes que irte al origen de la vida. Porque un tío va a limpiar el baño de una manera y una tía lo va a limpiar de otra (...) Pautar mucho más qué significa hacer la comida, que significa limpiar la cocina, que significa limpiar el baño, es un coñazo”. Y aquestes diferències també es fan empíriques a la següent taula si analitzem el temps dedicat a cada tasca. Podem remarcar els més de vint minuts de diferència diaris en el manteniment de la llar i confecció i preparació de la roba o la més de mitja hora diària en l’atenció dels infants.

Participació i durada mitjana de les activitats detallades de treball no remunerat per sexe per dia				
Activitats detallades	Durada mitjana		Participació en l'activitat (%)	
	Dones. Hh:mm	Homes. Hh:mm	Dones. % de persones	Homes. % de persones
Llar i família	4:14	2:35	91.94	79.01
Activitats relacionades amb la llar i la família no especificades	1:34	0:56	4.98	2.32

Activitats relacionades amb la llar i la família no especificades	1:34	0:56	4.98	2.32
Activitats culinàries	1:33	0:58	81.80	54.99
- Preparació d'àpats, rebosteria i conservació d'aliments	1:13	0:49	77.68	49.64
- Rentar els plats	0:39	0:30	50.47	25.22
Manteniment de la llar	1:18	0:55	65.14	34.62
- Neteja de l'habitatge	1:13	0:57	51.00	17.55
- Neteja del pati i d'altres parts exteriors de l'habitatge	0:43	0:57	1.66	1.26
- Calefacció i subministrament d'aigua
- Tasques diverses d'organització	0:32	0:32	28.16	19.64
- Altres tipus de manteniment de la llar, especificats o no	1:00	1:02	6.32	2.99
Confecció i preparació de la roba	1:07	0:44	31.94	5.04
- Bugada	0:37	0:36	22.77	3.90
- Planxada	0:55	0:51	13.46	1.03
- Confecció de roba	1:31	..	4.57	..
- Altres activitats de confecció i preparació de la roba, especificades o no	0:44	..	2.90	..
Jardineria i atenció d'animals	1:08	1:52	11.69	14.40
- Jardineria	1:07	2:14	4.38	7.08
- Atenció d'animals domèstics	0:47	1:14	0.91	1.20
- Atenció de mascotes	0:35	0:48	2.80	2.04
- Passejar el gos	1:07	1:12	5.35	6.48
- Altres activitats de jardineria i atenció d'animals, especificades o no
Construcció i reparacions	1:16	1:39	1.10	5.36
- Construcció i reforma de l'habitatge
- Reparacions de l'habitatge	..	2:09	..	1.83
- Fabricació, reparació i manteniment de l'equipament de la llar	..	1:15	..	0.99
- Manteniment de vehicles	0:19	0:49	0.52	2.34
- Altres activitats de construcció i reparacions, especificades o no
Compres i serveis	1:10	1:07	46.51	32.70
- Compres	1:02	1:00	43.32	30.00
- Serveis comercials i administratius	0:38	0:51	1.68	2.47
- Serveis personals	1:24	1:41	5.82	2.50
- Altres compres i serveis, especificats o no
Gestions de la llar	0:45	0:47	2.46	2.81
- Gestions de la llar	0:45	0:47	2.46	2.81
Atenció dels infants	2:17	1:46	23.82	18.78
- Cures personals i vigilància d'infants	1:38	1:05	20.88	14.45
- Ensenyar als infants	0:56	0:57	4.29	2.34
- Jugar, llegir i parlar amb els infants	1:08	1:18	9.63	9.18

- Acompanyar els infants	0:50	1:07	5.31	2.71
- Altres tipus d'atencions dels infants, especificades o no	0:41	..	0.99	..
Ajuda a adults membres de la llar	1:36	1:38	4.17	2.77
- Cures personals a adults membres de la llar, malalts o dependents	1:47	1:56	1.66	0.74
- Vigilar i acompanyar a adults membres de la llar, malalts o dependents	1:45	1:10	0.91	0.61
- Vigilar i acompanyar a adults membres de la llar, malalts o dependents	0:58	1:23	2.20	1.72
Treballs voluntaris i reunions	1:54	1:55	12.62	10.35
Treballs voluntaris al servei d'una organització	2:00	2:13	1.04	1.05
Ajudes informals a altres llars	2:01	2:03	8.35	5.38
Activitats participatives	1:17	1:26	3.85	4.53

P.e. Figura 4. Taula sobre la Participació i durada mitjana de les activitats detallades de treball no remunerat per sexe per dia. Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Idescat i l'INE.

Hi ha diferents variables que poden influir en les diferències d'ús del temps. El sexe és el factor transversal i segurament les altres variables que anirem localitzant acaben essent dependents d'aquesta alhora de determinar les diferències d'usos del temps. En el cas d'estudi en concret ens interessa tant demostrar la importància de posar especial atenció en la divisió sexual del treball, també dins de les mateixes tasques socialment femenines, com poder identificar altres variables que ens poden ajudar a entendre aquestes diferències. Una de les teories utilitzades en l'estudi de Domínguez és la dels recursos relatius. Segons la teoria referent als recursos relatius s'hauria d'observar que el membre de la parella amb més "potencial al mercat laboral" destina menys temps al treball reproductiu. Per això, ho fa analitzant dues variables. En primer lloc els ingressos de cada membre "podemos apreciar que, tanto la igualdad de ingresos, como tener más ingresos que el otro miembro de la pareja, reducen la proporción de tiempo invertido en las tareas del hogar (tomando como referencia la situación de ganar menos que la pareja). Este efecto tiene la misma dirección tanto para hombres como para mujeres, aunque la magnitud es algo mayor para los hombres, pero esto apuntaría a la validez de la teoría de los recursos relativos. El caso de las parejas del mismo sexo no es directamente comparable porque no mide las diferencias en proporción, pero el resultado apuntaba a un gran incremento en el tiempo dedicado a las tareas para los que no trabajan, y un importante descenso para los que aportan más ingresos que sus parejas al hogar." La segona variable analitzada és el temps dedicat al treball productiu, aturat o actiu i la durada de la jornada laboral (completa o parcial) "Por otra parte, la hipótesis de la disponibilidad de tiempo mantenía que los trabajadores a tiempo completo se dedicaran menos a las tareas. (...) vemos, que cuando aumenta la disponibilidad de tiempo y se trabaja a tiempo parcial o no se trabaja, aumenta la proporción de tareas realizadas (en este caso la referencia es trabajar a tiempo completo), de nuevo para ambos sexos; y de nuevo, con un efecto mayor para los hombres, aunque la diferencia entre el tiempo parcial y la inactividad no es proporcional al aumento de tiempo que implican. La razón puede ser que entre los que no trabajan hay una actividad no observada en nuestro análisis: la búsqueda de empleo. De nuevo, tomando como referencia el trabajo a tiempo completo, cuando el otro miembro de la pareja tiene más tiempo disponible, tanto hombres como mujeres reducen su participación en las tareas; y este efecto es notable para las mujeres cuya pareja trabaja a tiempo parcial, lo cual confirma la hipótesis de la disponibilidad de tiempo." Tant la variable dels ingressos relatius com de l'activitat laboral a temps complet redueixen la contribució a les tasques en ambdós sexes, el que ens porta a destacar-les com a importants a tenir-les en compte a part de la variable sexe.

Una altre variable que destaca Domínguez és el nivell educatiu, en aquest cas, explica que és una variable problemàtica perquè es podria associar a un major potencial al mercat de treball, ja analitzat anteriorment. En aquest cas es basa en les teories de socialització i gènere, ja que els valors educatius més alts es vinculen a valors de gènere més igualitaris “El efecto de la educación depende del sexo: tomando como referencia la educación primaria, un nivel educativo más elevado implica mayor participación en las tareas del hogar para los hombres y menor para las mujeres, con un efecto especialmente fuerte en el caso de la educación universitaria. Este efecto se refuerza a través de la educación de la pareja, ya que los hombres que tienen una pareja con nivel educativo alto aumentan también su contribución, mientras que las mujeres con parejas más educadas la reducen, y en la sección anterior hemos visto que el efecto era aún más fuerte para las tareas rutinarias. Este resultado diferenciado por género sugiere que el efecto de la variable no se debe tanto a los recursos relativos como a los valores, ya que si se tratara de recursos, el efecto sería el mismo para ambos sexos, como ocurría en el caso de los ingresos o el tiempo.” Aquí s’introdueix una variable important que també em sembla clau ressaltar i tenir en compte, perquè ens diu que més enllà del nivell educatiu s’hi introdueixen els valors. Al meu entendre els valors van més enllà del nivell educatiu mesurat a través del grau d’estudis adquirits convencionalment, així doncs, introduïrem formes d’anàlisi dels valors dels diferents membres de la comunitat.

Finalment l’última variable que ens presenta l’estudi de Domínguez, és l’estil de parella, per l’estudi que estic realitzant és una variable important ja que és la forma d’incloure la diversitat que trobem a les comunitats. Evidentment aquestes dades respecte al cas d’estudi en concret serien fins i tot disfuncionals si tant sols provinguessin de persones casades “Al igual que la educación, esta variable no funciona en la misma dirección para los hombres que para las mujeres: en las parejas no casadas las mujeres realizan contribuciones menores al total del hogar, y los hombres mayores, en una magnitud ligeramente superior al 2,5 por ciento.” En el cas del cohabitatge de persones no casades Domínguez torna a parlar d’un altre factor no controlat relacionat amb els valors “ya que sabemos que los cohabitantes en España tienen ideas más igualitarias en lo que respecta al género (Domínguez y Castro 2008). Esta desigualdad se reproduce en las parejas del mismo sexo: en la sección descriptiva del artículo veíamos que en las parejas formadas por hombres, cada miembro de la pareja realiza una proporción mucho mayor que sus homólogos heterosexuales y en las parejas formadas por mujeres ocurre lo contrario: su contribución es mucho menor que la de las mujeres heterosexuales, siempre dentro de unos tiempos totales distribuidos de forma más igualitaria. No hay que olvidar, sin embargo, que los resultados de este artículo se basan en un número muy reducido de casos”. Una variable que surt a l’estudi d’esquitllada és la possibilitat d’externalitzar serveis, és a dir, contractar o no persones que ajudin, més enllà de la parella, la realització de les diferents tasques analitzades. “Aquí nos hemos limitado a controlar si se recibe algún tipo de ayuda, pero los resultados no son muy claros. El hecho de recibir ayuda, en principio, podría implicar una división más igualitaria, puesto que la persona que presta la ayuda puede llevar a cabo las tareas más rutinarias y dejar para el resto del hogar las tareas “preferidas”. Pero este efecto depende de las características de la ayuda: en función de si se trata de ayuda desinteresada o pagada, existirá un margen u otro para el tipo de tareas que se realizan; tampoco tendrá el mismo efecto en el reparto que la ayuda se contrate por escasez de tiempo o porque se parta de unos estándares de limpieza muy elevados. Se trata de factores que no podemos controlar con los datos disponibles, pero que podrían mostrar su efecto en futuros estudios.” Aquesta variable l’he inclòs, tot i que a priori no sembla especialment destacable, perquè possiblement em pugui interessar recuperar-la més endavant alhora de desenvolupar la proposta.

Seguint les variables analitzades per l’Idescat en l’enquesta de l’ús del temps en divideixo els següents apartats destacant només els que aporten informació rellevant; activitats per a la llar i la

família no especificades, activitats culinàries, manteniment de la llar, confecció i cura de roba, jardineria i cura d'animals, construcció i reparacions, compres i serveis, gestions de la llar, cura d'infants, ajudes a adults membres de la llar, treball voluntari al servei d'una organització, ajudes informals a altres llars.

Per altra banda, arrel de l'anàlisi de l'enquesta d'usos del temps de Domínguez exposat anteriorment, també n'extrec les següents variables; sexe, estil de cohabitatge (que ens servirà estil de parella en alguns casos), ingressos, temps dedicat al treball productiu (incloent si està buscant feina o estudiant activament) i finalment estudis que he transformat amb valors, a aquesta variable li afegirem també la missió i la creuarem amb els valors i la missió grupal.

Per últim, determinar la variable de possibilitat d'externalitzar serveis per veure si ja es realitza o si seria una opció valorable.

5. Construcció de la proposta

Aquest capítol estructura una proposta per treballar els usos del temps dins de les comunitats d'habitatge mitjançant un joc de taula que incorpora una moneda social complementària (MSC) a través de dinàmiques de facilitació de grups. La idea és que podem comercialitzar un producte concret en format joc de taula que permeti de forma autònoma treballar els usos del temps i la sostenibilitat de la vida introduint aquesta MSC. El treball s'ha basat en comunitats d'habitatge però el resultat aconseguit ens permet anar més enllà, podent treballar amb diferents grups, laborals, familiars, activistes,... com introduïem al principi del treball, propiciant que les cures saltin els murs de la llar, apoderant-se de totes les arquitectures possibles. Per altra banda, el joc va acompanyat d'una facilitació al procés de grup que aprofundeix i amplifica el treball a realitzar.

5.1 Coneixent la comunitat

Les diferents fonts consultades per la creació de monedas socials complementàries parlen que el primer pas per tal de crear una MSC és la creació del grup i quina forma legal adquireix, en el nostre cas, les comunitats ja estan creades i per tant el que ens caldrà és conèixer-les més a fons per tal de poder-les acompanyar en el seu procés. En principi, descartarem la constitució legal d'aquestes perquè el nostre primer objectiu és que aquest procés els serveixi per a fer un treball intern sobre els usos del temps. Si més endavant la moneda resulta una eina útil per a la comunitat, se'ls podrà fer un assessorament adaptat a la constitució legal del grup.

Per iniciar el procés de grup, demanarem a les participants que omplin de forma personal la següent graella. A la graella hauran d'escriure la missió i els valors. Han de contestar individualment pensant en el projecte, no pretenc que descriguin els acords grupals, si n'hi ha, sinó partir de les necessitats personals.

	Individual
NOM	
MISSIÓ	SOMNIS. Com hauria de ser (característiques principals) el meu projecte perquè al final de la meva vida pugui dir que ha sigut la millor inversió de temps i energia amb aquestes persones, que he fet mai?
VALORS	Quins són els teus valors respecte el projecte

Cada sessió s'iniciarà amb un check-in i finalitzarà amb un check-out. Aquestes entrades o check-in ens serviran per començar la sessió de forma concentrada, trencar el gel, i obrir la porta a la concentració. La idea de mantenir certes formalitats com aquestes benvingudes o fins i tot la cura de l'espai, ens ajuda a entrar de forma amable i física a la sessió. Els check-out o despedides ens serviran per donar-nos un petit espai de celebració i avaluació de l'estat de les persones assistents.

5.1.1 Cercle de somnis (treballar la missió del grup)

El Cercle de Somnis és l'eina principal que ens ofereix Dragon Dreaming dins la fase Somiar. La tècnica Dragon dreaming és una eina de codi obert desenvolupada per primera vegada per Vivienne Elanta i John Croft a la Australian Gaia Foundation, combina teoria sistèmica, sabiduria grupal, exercicis de plena atenció, eines de disseny de projectes participatius i mètodes de gestió. El cercle de somnis és precisament això, un cercle, en el qual els membres de la comunitat s'uneixen per compartir els somnis del projecte. Per a això, el somni individual de cada una ha de morir perquè pugui renèixer com un somni col·lectiu. En el cercle de somnis es treballa al voltant d'una pregunta generativa, que situa els membres de l'equip en un lloc en el futur, on el seu projecte s'ha realitzat. Per exemple: ¿com ha de ser aquest projecte perquè puguem dir a la fi del mateix que ha estat la millor inversió del meu temps i energies amb aquestes persones?

El procés que seguiré és el següent:

1. Preparar un cercle en un espai còmode en el qual les participants es puguin veure les unes a les altres. Posem les respostes en comú amb post-its al paperògraf.
2. Llegir la pregunta generativa en alt, i usant un bastó de la paraula, la primera persona que vulgui començarà expressant un dels seus somnis dels que ha emplenat a la graella a l'apartat missió, compartint un sol somni cada vegada. A l'acabar, aquesta primera persona passarà el bastó de la paraula en el sentit de les agulles del rellotge.
3. Si alguna de les persones no té somni a expressar, pot passar directament el bastó de la paraula a la persona següent.
4. La persona que es troba en la posició anterior a la persona que parla és la responsable d'escriure al paperògraf el somni del somiador. Igual que el bastó, el retolador rotarà en sentit de les agulles del rellotge, seguint el bastó.
5. Anirem expressant somnis una a una, de tal manera que totes les persones tindran el seu moment per parlar i per escriure.
6. Un cercle de somnis acaba quan els somnis es repeteixen i/o quan ningú té res més a dir.
7. A l'acabar, és convenient realitzar una ronda de celebració. Es convida a comentar de manera personal el que ha estat aquest procés, el que us ha agradat i el que no, el que apreciem dels somnis compartits, etc.

5.1.2 Bola de neu (treball dels valors grupals)

La bola de neu és una dinàmica que facilita el debat, sobretot en grups grans, de manera ordenada i escalonada. Permet arribar a uns resultats concrets, assegurant que tothom hagi participat en el procés aportant les seves reflexions. Funciona per grups inicialment reduïts que treballen simultàniament i es van unint fins a formar el plenari. El resultat de cada ronda és la priorització consensuada d'un

nombre fix de propostes. Permet construir consens de manera esglaonada i de manera que tots els participants tinguin l'oportunitat de parlar i aportar les seves idees i reflexions. Generar, argumentar i prioritzar propostes. El consens no és obligatori, però es posa de manifest el grau de suport.

El procés que seguiré és el següent:

1. Els participants s'agrupen per parelles i comparteixen els valors que han especificat a la taula, les debaten i elaboren una llista de propostes preferiblement consensuades.
2. Les parelles s'ajunten de dues en dues formant grups de 4 persones. Es repeteix el procés i elaboren la llista com a fruit d'allò que han parlat.
3. S'ajunten 2 grups de 4, formant grups de 8 persones, i es torna a repetir el procés. Es pot anar allargant en funció del nombre de participants.
4. Quan s'arriba al plenari, els qui dinamitzen ajuden a prioritzar les propostes finals. Finalment, s'acorden les conclusions i es tanca el debat.
5. A l'acabar, és convenient realitzar una ronda de celebració. Es convida a comentar de manera personal el que ha estat aquest procés, el que us ha agradat i el que no, el que apreciem dels somnis compartits, etc.

5.1.3 Formació i detecció de punts de conflicte

Per tal de situar al grup, parlar el mateix llenguatge i començar a entrar en matèria, em sembla important fer una part formativa sobre usos del temps, sostenibilitat de la vida i introduir l'economia social i solidària i l'economia feminista. Aquest mateix treball ens servirà per explicar conceptes i detallar els objectius de la introducció de la moneda social i complementària a través d'aquest joc i procés de grup. En el joc formarà part del llibret d'instruccions i en el format d'acompanyament de grup dedicarem una sessió a la part de formació.

A la mateixa sessió realitzarem un fòrum orientat a processos (FOP). El FOP és una tècnica desenvolupada en el marc de la psicologia orientada a processos, un model teòric i pràctic que proposa una metodologia integral des del nivell personal, interpersonal, grupal, comunitari i global.

El treball de processos neix a Estats Units als anys 70 desenvolupada per Arnold Mindell (Mindell, 2015). Desde la seva posada en pràctica ha tingut aplicacions molt diverses des del treball més personal o individual a la facilitació de conflictes grupals i al treball comunitari.

Un FOP és un espai segur on totes les veus són escoltades, així els processos inconscients dels grups es fan visibles. S'observen millor les polaritzacions dels rols, els somnis alts i baixos, els abusos de poder o expressions de les víctimes, els conflictes de comunicació o emocionals,... Cal que es faci acompanyada per dues facilitadores i es treballa amb la premissa que tot conflicte és una pressió per l'evolució del grup, si es gestionen les polaritats i s'aprofundeix en l'energia i la informació del missatge inconscient pel grup, s'alliberen bloquejos i s'activen processos d'evolució conscient i consensuada.

El procés que seguiré és el següent:

1. Les participants es col·loquen formant un cercle, poden està assegudes al terra o amb cadires.
2. Es convida a que una de les persones s'aixequi i adopti un rol polaritzat sobre el tema a tractar. En aquest cas, partirem de la formació per tal de posicionar a les participants tenint en compte la pròpia experiència comunitària.
3. La resta de participants un cop la primera persona expressa la primera opinió. Poden decidir aixecar-se i col·locar-se darrera de la persona que ha parlat donant suport a la seva opinió,

ampliant-la, clarificant-la. O poden decidir donar una opinió contrària, col·locant-se davant de la persona que ha parlat.

4. A partir d'aquí, i amb l'ajuda de les persones facilitadores, les participants aniran col·locant-se a un pol o movent-se entre pols segons estiguin més pròximes o llunyanes a les opinions que es vagin expressant.
5. La feina de la facilitació és acompanyar el procés i ajudar a arribar a petits moments de consens. La dinàmica ens servirà per detectar els punts de conflicte del grup per tal de treballar-los durant el procés que proposem d'introducció de la MSC.
6. A l'acabar, és convenient realitzar una ronda de celebració. Es convida a comentar de manera personal el que ha estat aquest procés, el que us ha agradat i el que no, el que apreciem dels somnis compartits, etc.

5.1.4 Formulari descripció de cada membre

Per tal de poder iniciar la radiografia del grup demanaré a les participants que omplin la següent graella amb les seves dades personals on apareixen les variables d'estudi destacades; sexe, estil de cohabitatge (que ens servirà estil de parella en alguns casos), ingressos, estudis, temps dedicat al treball productiu (incloent si està buscant feina o estudiant activament).

Nom	
Sexe	
Estil de cohabitatge	
Ingressos totals mensuals	
Estudis/coneixements	
Temps total dedicat al treball productiu (incloent estudis o buscant feina activament)	

5.2 Laboratori del temps

Per tal de realitzar una detecció dels usos del temps a la comunitat en estudi, demanarem a les participants que realitzin el seu propi diari dels usos del temps durant un mes. Aquest diari recollirà les variables que hem destriat a través de l'enquesta dels usos del temps, així podrem extreure dades comparables amb les oficials que ens serviran alhora per fer-ne una diagnosi a nivell general. Però les adaptarem a la realitat de cada comunitat tenint en compte les activitats que realment intervenen en el dia a dia de les veïnes i afegint o concretant les que puguin faltar.

Per això, adaptaré el diari del temps a les tasques adequades de cada projecte. Realitzaré un anàlisi de les dades dels usos del temps extretes i desenvoluparé una radiografia del projecte en comparació amb la radiografia extreta de l'enquesta d'usos del temps de l'INE i l'Idescat exposada en aquest treball.

Aquest diari prendrà la següent forma:

	Minuts diaris						
	Dilluns	Dimarts	Dimecres	Dijous	Divendres	Dissabte	Diumenge
Activitats per la llar i la família no especificades							

Preparació del menjar i conservació d'aliments							
Rentar plats							
Neteja de l'habitatge							
Neteja del jardí i exteriors de l'habitatge							
Calefacció i abastament d'aigua							
Tasques diverses d'organització							
Altres manteniments de la llar especificats o no							
Bugada							
Planxar							
Confecció de la roba							
Altres de confecció i cura de la roba, espec. o no							
Jardineria							
Cura d'animals domèstics							
Cura de mascotes							
Passejar el gos							
Altres act. de jardineria i cura d'animals, espec. o no							
Construcció, renovació de l'habitatge							
Reparaciones de la vivienda							
Fabricació, reparació i mantenim. De l'equip. De la llar							
Manteniment de vehicles							
Altres activitats de contrucció i reparació, específiques o no							
Compres							
Serveis comercials i administratius							
Serveis personals							
Altres compres i serveis, especificats o no							
Gestions de la llar							
Cures físiques i vigilància d'infants							
Educar als infants							
Llegir, jugar, parlar o conversar amb els infants							
Acompanyar als infants							
Altres cures dels infants, especificades o no							
Cures físiques d'adults dependents memb. De la llar							
Altres ajudes a adults dependents memb. De la llar							
Ajudes a adults memb. De la llar no dependents							

Treball voluntari al servei d'una organització							
Ajuda per la construcció i reparacions							
Ajuda en el treball i en l'agricultura							
Cura d'infants que viuen en una altra llar							
Ajuda en la cura d'infants d'una altra llar							
Ajuda a adults d'altres llars							
Altres ajudes informals, especificades o no							
Treball voluntari al servei d'una organització							
Trajectes deguts a compres i serveis							
Trajectes deguts a la cura d'infants							
Trajectes deguts a la cura d'adults memb. De la llar							
Trajectes deguts al treball voluntari i a les reunions							

5.3 Posada en marxa d'una moneda social complementària (MSC)

L'expressió "Moneda Social" va ser inventada per Heloisa Primavera després d'observar les experiències dels Clubs d'Intercanvi que emergien a Argentina. Aquests eren espais d'intercanvi inicialment de verdures, fruita, menjar preparat, roba, teixits i artesanía, mica en mica amb la incorporació de nous membres van anar apareixent altres productes i serveis segons les noves experiències i habilitats que oferien aquests. Primer les operacions es registraven en llibretes personals, quan comencen a créixer incorporen els ordinadors personals, però veient que es centralitzava molta informació en poques persones, i per tant s'acumulava poder, van intentar descentralitzar-lo a partir de bons intransferibles com els SELs a França. No els va funcionar perquè deixaren de ser personals, la gent se'ls deixava i els utilitzava per altres transaccions. Per tant van decidir aprofitar-ho i convertir-los en bons transferibles, és a dir, una moneda complementària, que per tal de destacar "els seus efectes d'inclusió social" (Primavera, 1999), van nomenar-la com a moneda social.

També Primavera reflexiona sobre la seva pròpia proposta entorn la moneda social i ho acaba plasmant en una declaració de principis que introdueix analitzant les pròpies contradiccions de la proposta. Me les faig meves al intentar utilitzar una metodologia alhora de visibilitzar i treballar el treball reproductiu i de cures que posa al límit tant a la mateixa autora de la proposta com segurament a la cultura grupal que la rodeja i de les pròpies experiències analitzades "como siempre, el problema no está en acordar sobre palabras, sino sobre su significado y su relación con las prácticas. Por lo tanto, es importante devolverles el carácter de declaración - enunciado que nos cambia el futuro sólo porque adscribimos a él - como guía hacia aquel espacio que aún no existe pero en el que queremos vivir, como proyecto de las personas que queremos ser. Es en este sentido que resulta desafiante observarlos para comprobar su distancia promedio, dentro y fuera de la Red, con los prosumidores en ejercicio" (Primavera, 1999). Unes pràctiques que utilitzarem per arribar a objectius que potser ens

ajuden a arribar als límits del grup, espai idoni per treballar desde la facilitació i el treball de processos. Processos vius que espero ens duren a habitar nous punts de vista i a adaptar, modificar, transformar i integrar aquest espai que encara no existeix però en el que volem viure, com a projecte de les persones que volem ser. Dels principis que ens parla Primavera en destaco els tres primers; El primer, “la nostra realització com a éssers humans no necessita estar condicionada pels diners”. El segon, “no busquem promoure articles o serveis, sinó ajudar-nos mútuament a assolir un sentit de vida superior, mitjançant el treball, la comprensió i l'intercanvi just”. I el tercer, “sostenim que és possible reemplaçar la competència estèril, el lucre i l'especulació per la reciprocitat entre les persones”. I ho faig per tal de sostenir la proposta en ells, sumant també el darrer, “creiem profundament en una idea de progrés com a conseqüència del benestar sostenible del major nombre de persones del conjunt de les societats”.

Tot i així vull mantenir latent a Pérez quan ens diu que “vivimos bajo la esclavitud del salario, pero no en todas las dimensiones de la vida; algunas están relativamente al margen, como la atención a la dependencia, donde el aspecto crucial es disponer de una red que te proporcione trabajos no remunerados” perquè la proposta no acabi reduint-se en una mercantilització del treball de cures sinó en una nova eina per tal de posar el treball reproductiu i de cures al centre a partir del qual poder construir vida “al focalizar las luchas sindicales en el incremento salarial hay implícita una naturalización del nexo calidad de vida-posicionamiento en el mercado. Es decir, entendemos que nuestro bien-estar depende de nuestra posición como personas consumidoras; y que esto, a su vez, depende de nuestro trabajo remunerado”. Imaginem doncs, formes diferents de visibilitzar, treballar i pal·liar les desigualtats dins estructures de convivència comunitària, diverses arquitectures de les cures, que vagin més enllà de l'estructura capitalista patriarcal i ajudin a regenerar benestar i bon viure.

5.3.1 Funció

Per tal de posar en marxa una MSC ens cal definir primer de tot la funció d'aquesta. Les MSC poden desenvolupar-se per complir diverses funcions, desde dinamitzar el comerç local a complimentar el salari de col·lectius vulnerables. En el nostre cas implementem una MSC per tal de visibilitzar les diferències en els usos del temps, treballar-les i partir del treball reproductiu i de cures, de la sostenibilitat de la vida, alhora de regenerar la convivència comunitària.

5.3.2 Unitat de compte

A través de l'estudi elaborat al laboratori del temps hem pogut determinar les principals característiques, necessitats i variables en conflicte.

La MSC que presentem tindrà una unitat de compte temporal. Una moneda equivaldrà a deu minuts. El que no concretarem i que serà fruit del treball amb cada comunitat és la unitat de canvi, és a dir, aquests deu minuts podran equivaldre tan a 1 euro com a X serveis, essent aquests serveis, activitats quotidianes o aspectes concrets a treballar o potenciar a la comunitat, com per exemple una neteja a fons de la casa o escolta activa entre veïnes.

Per últim ens caldrà decidir si es garantitza o no la convertibilitat. Si ens aporta beneficis per la comunitat la convertibilitat d'aquesta moneda o no.

5.3.3 LLindar de sostenibilitat comunitària

Per tal de trobar el valor total amb el que poder treballar el pressupost de la comunitat ens caldrà fer recompte del total d'hores a través de l'anàlisi d'usos del temps realitzat. Aquest total caldrà validar-lo amb la comunitat. La proposta és fer-ho a través de la següent dinàmica per treballar els rols.

Partint d'aquests dos rols polaritzats:

- Àngel de la llar: Com a forma de control i no com a necessitat, aquest rol esdevé indispensable transmetre'l durant el procés de socialització de les dones. Tenir la casa com una patena com a necessitat vital inculcada, no pas com a necessitat real per sostenir la vida.
- Treballador xampinyó: Tal i com relata Orozco és aquell que només importa en la mesura en què s'incorpora al procés productiu. No importa on estava, ni què feia, ni què necessitava abans d'arribar a la porta de l'empresa ni on va quan marxa. Es pressuposa que amb el seu salari ho resol tot ja que no té "desesidades" més enllà d'aquelles que cobreix amb el consum mercantil ni obligacions sobre el benestar aliè que impedeixin poder realitzar el seu treball productiu.

Per tal de treballar aquests dos rols, utilitzarem una dinàmica de constel·lacions sistèmiques. Les Constel·lacions sistèmiques son una eina que ens permet accedir als processos dinàmics que estan funcionant al grup per intentar comprendre-les i treballar-les. Es realitzen mitjançant representacions espacials d'aquells elements implicats en el sistema, utilitzant figures o persones com a representants dels elements a constel·lar.

El procés que seguiré és el següent:

1. Col·locarem les dues cartes cap per avall en dos punts de la sala.
2. Les participants caminaran per l'espai sentint el seu cos com reacciona a cada zona de la sala.
3. Quan ho creguin oportú es quedaran quietes en un punt determinat.
4. Quan tothom estigui quiet es giraran les cartes.
5. Sense que ningú es mogui s'anirà compartint els motius d'haver-se parat en aquell punt i quina relació hi veu amb les cartes.
6. Obrirem un espai de foro per tal que totes expliquem la nostre relació amb aquests dos rols.
7. Un cop finalitzada la dinàmica extreurem tres resultats del total d'hores, un màxim i un mínim a través de sumar els resultats partint de la major i la menor dedicació d'hores de cada tasca i cercarem l'òptim a través de buscar el consens partint de la mitjana d'ambdues quantitats.
8. A l'acabar, és convenient realitzar una ronda de celebració. Es convida a comentar de manera personal el que ha estat aquest procés, el que us ha agradat i el que no, el que apreciem dels somnis compartits, etc.

La idea de fer-ho així rau en la premisa que si podem trobar dos rols polaritzats en que un no realitza les tasques reproductives i de cures (treballador xampinyó) i l'altre es desvia per realitzar-les (àngel de la llar), és precís trobar un equilibri que ens apropi a un model satisfactori per totes les membres de la comunitat per garantir-ne la sostenibilitat.

Per tal d'aconseguir el valor en MSC, multipliquem el total d'hores setmanals necessàries acordades per 6. Entenent que cada moneda equival a 10 min i que una hora consta de 6 franges de 10 min. Exemple, 10 hores setmanals equivaldrien a 60 MSC. Amb aquesta dada aconseguirem el total de MSC necessari per tal de garantir la sostenibilitat de la vida de les persones membres de la comunitat.

És a dir, la que a partir d'ara anomenarem, lllindar SV².

Partint d'aquest lllindar he elaborat el següent model de registre d'entrades i sortides que servirà perquè la WinWinWin³, tot seguit explicarem la seva funció, segueixi el moviments de la MSC.

Data	Membre de la comunitat	Concepte	Entrades	Sortides	Saldo acumulat	Llindar SV

5.3.4 Contribució a la comunitat

Els impostos a les MSC ens serveixen per potenciar el moviment de la moneda, que hi hagi més circulació, que no s'estanqui. En el nostre cas, ens serveix per això mateix i per afiançar aquelles tasques necessàries per la sostenibilitat de la vida de la comunitat, el seu repartiment i realització. També perquè generarà un espai setmanal on visibilitzar el que ha passat durant la setmana i poder posar en valor les diferents situacions per tal d'anar ajustant la moneda a les necessitats canviants del procés.

El total setmanal que haurà de pagar, en concepte d'impostos, cada membre de la comunitat, el trobarem a partir de dividir la lllindar SV pel total de membres de la comunitat.

Aquesta funció/rol la realitzarà la persona encarregada de la Win-Win-Win. Aquesta persona anirà rotant setmanalment entre les diferents membres de la comunitat.

Les diferents funcions de la Win-Win-Win les detallo a continuació:

- És la persona encarregada de portar el seguiment de les entrades i sortides de MSC al pla de tresoreria.
- És la persona encarregada de crear nova moneda física.
- És la persona encarregada de recollir els impostos a l'assemblea setmanal.
- És la persona encarregada d'entregar la MSC a les membres un cop hagin realitzat la tasca i la Check-it doni el vist-i-plau.

La comunitat ha de garantir que les tasques necessàries a partir de les quals se n'extreu l'MSC es realitzin, sigui a través de la voluntat de cada membre o a partir d'estructures de tornos.

Per això, és necessària crear un últim rol que es responsabilitzi de comprovar la realització d'aquestes tasques necessàries i que també esdevindrà rotatiu setmanalment. A continuació especifico la funció/rol de la persona Check-it:

- És la persona encarregada de comprovar que les tasques mínimes necessàries per mantenir la sostenibilitat de la vida comunitària es realitzin.
- El grup dóna permís a aquesta persona a poder detectar motius i proposar mesures, que es

² Lllindar de la sostenibilitat de la vida comunitària.

³ El rol descrit equivaldria a una banca ètica. He preferit posar el nom de Win-Win-Win per trencar amb la dicotomia guanyar-perdre. Entenent el Win-Win-Win com accions que ens permetin guanyar a nivell personal, a nivell grup i a nivell global, transformar el "poder-sobre" del guanyar perdre per un "poder-amb" a través de propiciar relacions més col·laboratives, col·lectives i connectades.

detallaran a l'assemblea, per tal d'anticipar i mitigar problemes que puguin dur a la fallida d'alguna de les membres.

- És la persona encarregada de donar el vist-i-plau a la Win-Win-Win.

El fet d'aplicar una contribució en forma d'impostos a la comunitat ens interessa especialment per obligar al rol del treballador xampinyó, potencial directa de mantenir-se al marge de l'intercanvi de MSC, a oferir cures i treball reproductiu per tal d'aconseguir MSC i poder respondre davant la demanda comunitària d'impostos. Una manera paulatina de percebre la importància del treball de cures i socialitzar el treball reproductiu.

5.3.5 *Quantitat inicial de MSC*

Un cop hem acordat el pressupost de la comunitat caldrà dotar als membres d'aquesta, d'un saldo inicial. En aquest apartat m'he debatut si era interessant iniciar aquesta aventura monetària comunitària partint de l'anàlisi dels usos del temps, és a dir, fer el repartiment de saldo inicial mitjançant les hores dedicades a les tasques reproductives i de cures que podem extreure dels resultats de l'anàlisi de l'apartat Laboratori del temps. He arribat a la conclusió que no. Em sembla interessant partir, totes les persones, de la mateixa quantitat inicial donant així la oportunitat d'experimentar canvis personals i grupals que ens brinda la MSC. Ens interessa que la moneda comenci a circular i puguin començar a aparèixer intercanvis entre les membres de la comunitat.

La quantitat inicial equivaldrà al total setmanal que un membre de la comunitat hauria de pagar en concepte d'impostos.

5.3.6 *Mercat de preus*

Les membres de la comunitat podran accedir a la MSC a través de realitzar les feines necessàries per cubrir el llindar SV i recollint els guanys a la WinWinWin o ofertant i venent serveis a les altres membres de la comunitat i realitzar intercanvi de MSC entre elles. De la mateixa manera, les membres de la comunitat, també poden prosumir⁴ serveis entre elles.

Per tal de regular els preus de la comunitat i evitar l'especulació amb el temps, hi haurà detallat un temps mitjà, a partir de l'estudi fet al laboratori del temps, i acordat per la comunitat.

El fet que un nou servei comenci a ser una demanda constant, pot implicar que passi a formar part de les necessitats per garantir la sostenibilitat de la vida de la comunitat, i per tant, modifiqui el llindar SV i els impostos.

Aquesta regulació i incorporació de nous serveis i ajust dels preus de mercat també es realitzarà a l'assemblea setmanal.

5.3.7 *Oxidació*

⁴ El consum proactiu es pot definir com una activitat que afegeix valor a un producte, material en estat natural, servei o al coneixement en si mateix, o bé, que serveix de suport a nivell biològic i sistèmic per a l'existència d'activitats remunerades (per exemple el treball a la llar o el voluntariat). Tot i que en principi no implica una transacció monetària, pot mesurar-se el seu preu en relació a la seva oferta al mercat (en cas d'existir).

L'oxidació és la disminució paulatina del valor de la moneda, és un terme encunyat per Silvio Gesell. Segons aquest economista alemany el fet que la moneda sigui l'únic producte que no perdi valor (suposant que no hi ha inflació) fa que s'acumuli i, per tant, disminueixi la seva circulació. Aquest recurs ve dels primers intercanvis quan el blat n'era el protagonista, calia no emmagatzemar el gra de blat durant gaire temps perquè es feia malbé i els animals se'l menjaven. Això obligava a fer circular el blat amb rapidesa. El mateix podem aplicar-ho a una moneda, que mica en mica vagi perdent el seu valor, es trenqui, es floreixi o canviï de color o forma indicant el seu desgast.

En el cas de la MSC que plantejo, veig rellevant aquesta opció. A més a més, permet pensar una MSC física fàcilment construïble a qualsevol comunitat. Així doncs la MSC que proposo serà una galeta. Que amb el pas del temps va mutant la seva textura, color i es va degradant, trencant, això ens permetrà identificar la vellesa de cada MSC física a primer cop d'ull, i aplicar-li una reducció del 50% del seu valor inicial.

El fet de potenciar la circulació ens interessa especialment per obligar al rol d'àngel de la llar, potencial directa d'aconseguir acumulació de MSC, a gastar la moneda, és a dir a prosumir cures. Una manera paulatina de trobar el gaudi en rebre les cures i socialitzar el treball reproductiu.

5.3.8 Fires periòdiques d'idees

Utilitzant un recurs recurrent en els diferents exemples de MSC del món, les fires periòdiques, i la tècnica d'indagació col·lectiva del mercat d'idees utilitzada en els espais oberts (open space) de Harrison Owen, proposo organitzar fires periòdiques d'idees.

L'objectiu de la dinàmica és incentivar que periòdicament surtin nous serveis per la comunitat, promoure l'intercanvi de cures, més enllà del llindar SV, i així aconseguir anar treballant per cobrir les diferents necessitats grupals.

El procés que seguiré és el següent:

1. Es faciliten retoladors i post-its a les participants.
2. Es convida a que qualsevol que tingui una proposta o demanda de servei s'aixequi i la vengui a la resta de membres, és a dir, expliqui exactament el que vol tractar i li posi un nom.
3. Un cop hagin sortit les idees, les persones exposadores, es col·locaran repartides per la sala com si d'una fira es tractés, i la resta de membres podran anar passant per les diferents paradetes i aportar idees, opinions, preguntes o comentaris que ajudin a crear i/o enriquir la proposta.
4. A l'acabar, és convenient realitzar una ronda de celebració. Es convida a comentar de manera personal el que ha estat aquest procés, el que us ha agradat i el que no, el que apreciem dels somnis compartits, etc.
5. Un cop acabat el passeig els diferents serveis s'afegiran al mercat de preus i s'oferiran perquè es tastegin durant la següent setmana.

5.3.9 Fallida

Quan un membre no pot fer front a les seves obligacions, és a dir, no pot pagar els impostos a la comunitat, diem que a fet fallida. En aquest cas, el membre adquirirà un deute amb cada una de les persones de la comunitat proporcional al total del saldo que no ha pogut entregar.

Per exemple, el llinar SV d'una comunitat de 5 membres és 50, per tant cada membre de la comunitat aporta 10 MSC d'impostos. Un dels membres de la comunitat a fet fallida i pot aportar els seus 10 MSC. Durant la següent setmana haurà de tornar a cada membre 2 MSC. Pot fer-ho aconseguint moneda a través de realitzar tasques i demanant moneda a la WinWinWin o realitzant tasques reproductives i de cures a les diferents membres, pel valor de 2 MSC. Això no l'exclourà de realitzar les tasques necessàries per tal de garantir que la següent setmana pugui entregar els 10 MSC corresponents als seus impostos setmanals.

Si la situació es reitera consecutivament, caldrà treballar-ho específicament en assemblea per tal de detectar els motius i buscar una solució concreta.

5.4 Cap a una xarxa de cures

Pérez ens parla de la tríada mercat-estat-llars per tal d'ampliar la mirada en els anàlisis econòmics androcèntrics que es basen en la díada mercat-estat. I ho fa per plantejar que segurament aquesta tríada quedí petita si pensem en les arquitectures de les cures, aquelles que fan que vagin més enllà de les llars i que ocupin tots els racons de les nostres vides. Gestionem les nostres vides econòmiques en xarxa, l'economia social i solidària n'és un exemple. Una xarxa que va i ve, que muta però que es perpetua en el temps. Aquestes xarxes tenen punts d'unió, punts on es concentren les decisions, on els nodes interaccionen entre sí "Precisamos mirar los hogares de forma sincrónica, en función de qué relaciones están involucradas en la toma de decisiones cotidiana, y de forma diacrónica, atendiendo a cómo se piensa y organiza la vida a largo plazo. La búsqueda de mapas, para entender esa tela de araña que resuelve lo vital al final, es mucho más prometedora que el sumatorio de esferas. Precisamos una cartografía en movimiento constante, cuyas reconfiguraciones seamos capaces de aprehender. Sin embargo, hemos usado muy poco esta imagen. En economía, podríamos decir que nada o casi nada. Sí lo han hecho algunas miradas feministas prestando atención a las redes de cuidados". I com a xarxa de cures, aquesta proposta vol donar-se la oportunitat de somiar, i esdevenir una eina útil per poder intercooperar entre comunitats posant al centre del sistema monetari, la sostenibilitat de la vida, per una vida que valgui la pena ser viscuda.

6. Limitacions del treball realitzat. Possibles línies futures de recerca

La limitació més rellevant ve donada per la necessitat de testejar la proposta i poder observar la capacitat dels grups de dur-la a terme de forma autònoma. Si el joc, sense la persona facilitadora, és suficientment intuïtiu.

Em quedo descontenta al no poder especificar si és adient o no concretar l'element convertibilitat. He optat per deixar-ho en mans de la comunitat a treballar però penso que podria ser una decisió presa prèviament.

Caldrà analitzar si el format galeta d'oxidació de la moneda és realment adient de cara a la creació del joc de taula.

Caldrà especificar tècniques concretes per proposar a la comunitat i treballar la detecció dels motius pel qual un membre ha fet fallida de forma reiterada.

La principal línia futura de treball ve donada per l'apartat de radiografia. La idea és poder recollir suficient informació per tal de poder dur a terme una futura diagnosi sobre usos del temps a les comunitats més enllà del marc de la llar. Poder comptabilitzar de forma representativa més enllà de la família nuclear per tal de poder veure si hi ha diferències substancials en la divisió sexual del treball.

Finalment, penso que el fet d'experimentar l'objectiu de, un cop les comunitats han acabat el procés proposat d'implementació de la MSC, prescindir dels impostos. És a dir, que les tasques i temps dedicat a la sostenibilitat de la vida de la comunitat passi a ser quelcom equitatiu entre les diferents membres. I que, per tant, la MSC s'implanti amb l'objectiu de trobar, a través de l'experiència vivencial, noves connexions que augmentin el benestar comunitari. Intercanviables amb altres comunitats, xarxa de cures, que ens portin a una nova manera d'intercooperar posant al centre a les persones i les seves cures.

7. Bibliografia

Pérez, Amaia (2014). Subversión feminista de la economía. Disponible a https://www.traficantes.net/sites/default/files/pdfs/Subversi%C3%B3n%20feminista%20de%20la%20econom%C3%ADa_Traficantes%20de%20Sue%C3%B1os.pdf (juliol 2020)

Monge, Georgina (2012). Efectes de la crisi econòmica actual en el mercat laboral per a dones i homes. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/17MgOJisC490wZmeudse7Kbhzb6S13wF/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Mindell, Arnold (2015). La Democracia Profunda de Los Foros Abiertos: pasos prácticos para la prevención y resolución de conflictos familiares, laborales y mundiales.

Mogollón, Irati i Fernández, Ana (2015). Arquitecturas del cuidado. Disponible a https://www.emakunde.euskadi.eus/contenidos/informacion/publicaciones_bekak/es_def/adjuntos/beca.2015.1.arquitecturas.del.cuidado.pdf (juliol 2020)

Hirota, Yasuyuki (2012). Monedas sociales y complementarias (MSCs): Experiencias, su papel en la economía social, estrategias, marketing y políticas públicas. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/1Fq18HjaHOx-eAq2D3dhgqTy8ECCr22Ma/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Primavera, Heloïsa (1999). La moneda social de la Red Global de Trueque en Argentina: ¿barajar y dar de nuevo en el juego social?. Actas del Seminario Internacional sobre "Globalización de los Mercados Financieros y sus efectos en los países emergentes", organizado por el Instituto Internacional Jacques Maritain, la CEPAL y el Gobierno de Chile, Santiago, 29-31.

Martín, Paula i Gómez, Juan de Dios (2016) Presentando una alternativa: Las monedas complementarias. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/1GinX-GHbMxO-lcd3cO-OaWA8c2pknnRA/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Villafranca, Borja g. i Blanco, David (?) Introducción a las monedas sociales. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/1bdgYyvdYY2Zt8uF9cHB34IwAFOKqeuG4/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Miró, Ivan (2020). Una Economia per la Vida. De la Covid-19 a un Nou Model Econòmic Plural, democràtic, relocalitzat i ecològic per Catalunya. Disponible a https://drive.google.com/file/d/1Y_0ELAsrOCm-ypZjM6B-6cA-KtjKzVop/view?usp=sharing (juliol 2020)

2020)

Carrasco, Cristina (2006). La economía feminista: una apuesta por otra economía. Disponible a <http://obela.org/system/files/CarrascoC.pdf> (juliol 2020)

Picchio, Antonella (1999). Mujeres y economía: nuevas perspectivas para viejos y nuevos problemas. III Visibilidad analítica y política del trabajo de reproducción social. Disponible a <https://books.google.es/books?id=i7Vrp6EL-wIC&pg=PA201&lpg=PA201&dq=antonella+picchio&source=bl&ots=8BxEmdUNB5&sig=fSfZIYJaUWtvkmyem-Mw509Ktg&hl=es&sa=X&ved=0ahUKEwj5orf4uYnYAhXsKcAKHTvCBwwQ6AEIbTAO#v=onepage&q=antonella%20picchio&f=false> (juliol 2020)

Regidoria de Feminismes i LGTBI (2016). El Pla per la Justícia de Gènere 2016-2020. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/1GHvA93yyfGWmTCxaermKR6kTqtqLOyxR/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Leafé, Diana (2011) Crear una vida juntos: herramientas prácticas para formar ecoaldeas y comunidades intencionales.

Domínguez, Marta (2012) La división del trabajo doméstico en las parejas españolas. Un análisis del uso del tiempo.

Bernal, Iratxe (2020) El valor del trabajo doméstico no remunerado superaría el 40% del PIB. Disponible a <https://www.elcorreo.com/economia/tu-economia/trabajo-domestico-remunerado-20200115164539-nt.html?ref=https:%2F%2Fwww.google.com%2F> (juliol 2020)

Vilchez, Rosa del Carmen (2018). El uso del tiempo y la división sexual del trabajo: ¿Dónde y cómo empleo mi tiempo?

Lebowitz, Michael A. (2003) Más allá de El Capital: La economía política de la clase obrera en Marx

Harnecker, Marta (2005). Mas allá de «El capital», de Michael Lebowitz. Disponible a <https://rebellion.org/mas-alla-de-el-capital-de-michael-lebowitz/> (juliol 2020)

Fayos, Esther (2020). Més casos i més càrregues de cures: la doble bretxa de gènere de la covid-19. Disponible a <https://directa.cat/la-doble-bretxa-de-genere-en-la-covid-19/> (juliol 2020)

Ajenjo, Marc i García, Joan (2019). La persistente desigualdad de género en el uso del tiempo en España. Disponible a https://ced.uab.cat/PD/PerspectivesDemografiques_014_ESP.pdf (juliol 2020)

Hernández, Sara i Angulo, Carlos (2010). Propuesta de cuenta de producción de los hogares en España en 2010. Estimación de la serie 2003-2010. Disponible a <https://drive.google.com/file/d/1FYUFFD-fwtW3BPax3FrbzAs15sCyjpbS/view?usp=sharing> (juliol 2020)

Ramos, Julia i Gallego, Beatriz (2018). Dragon Dreaming en acción. Una guía para el diseño de

proyectos, para el crecimiento personal, la creación de comunidad y el servicio a la tierra. Disponible a http://redamaltea.es/wp-content/uploads/2018/10/DRAGON_DREAMING_EN_ACCION.pdf (juliol 2020)

- Estadístiques:

Instituto nacional de estadística (2011). Encuesta de empleo del tiempo. Disponible a https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176815&menu=resultados&idp=1254735976608#!tabs-1254736194826 (juliol 2020)

Institut d'estadística de Catalunya (2011). Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població. Disponible a <https://www.idescat.cat/pub/?id=ecvhp&n=5656> (juliol 2020)

Instituto nacional de estadística i Eurostat (2019). La vida de las mujeres y los hombres en Europa, un retrato estadístico. Disponible a <https://www.ine.es/prodyser/myhue19/bloc-3d.html?lang=es> (juliol 2020)

- Pàgines web:

<http://lafede.cat/eticadelacura/proces-participatiu/>

<https://communities.cyclos.org/turuta/>

<https://fundaciohospital.org/xarxa-comunitaria/banc-del-temps/>

<http://www.lanzarotebiosfera.org/wp-content/uploads/2014/02/Preguntas-y-respuestas-sobre-la-Moneda-Social.pdf>

<http://laaventuradeaprender.intef.es/guias/como-hacer-una-moneda-social/paso-a-paso>

<https://monnaie-libre.fr/>

<https://fincalagolfilla.wordpress.com/2018/01/04/como-crear-una-moneda-complementaria-fiable/>

<https://www.colaborabora.org/colaborabora/>

<http://resilience.earth/recursos/>

- Vídeos;

<https://www.youtube.com/watch?v=nmJXOfQp8t8> Amaya Pérez Orozco

<https://www.youtube.com/watch?v=HylglzHxehU> Cristina Carrasco

- Fonts directes;

Les veïnes dels blocs de la PAHC de Sabadell

Les veïnes de la Barraka, projecte d'habitatge comunitari de Madrid

Les veïnes del Mas les Vinyes de Prats de Lluçanès